

Kaisu Seppänen

AUTISMIKIRJON ASIAKKAIDEN HAASTAVAN KÄYTÖKSEN KOHTAAMI- NEN PÄIVÄTOIMINNAN OHJAAJAN TYÖSSÄ

Opinnäytetyö

Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomikoulutus

2025

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tutkintonimike	Sosionomi (AMK)
Tekijä/Tekijät	Kaisu Seppänen
Työn nimi	Autismikirjon asiakkaiden haastavan käytöksen kohtaaminen päivätoiminnan ohjaajan työssä
Toimeksiantaja	Keski-Suomen hyvinvointialue
Vuosi	2024
Sivut	42 sivua, liitteitä 3 sivua
Työn ohjaaja(t)	Jari Huotari

TIIVISTELMÄ

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia Keski-Suomen hyvinvointialueen päivätoiminnan ohjaajien kokemuksia autismikirjon asiakkaiden haastavan käytöksen kohtaamisessa. Tutkimuksen tavoitteena oli kerätä kokemuksellista tietoa siitä, mitä autismikirjon asiakkaan haastava käytös päivätoiminnoissa on, miten haastavaa käytöstä ennaltaehkäistään päivätoiminnoissa ja miten haastavia tilanteita käsitellään työyhteisöissä. Tutkimuksen pääkysymykset olivat, minkälaisia kokemuksia ohjaajilla on autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä ja mitä toimintamalleja ohjaajilla on, kun he kohtaavat haastavaa käytöstä päivätoiminnanohjaajan työssä. Pääkysymyksiä tarkentavat alakysymykset olivat, miten haastavia tilanteita ennakoidaan ja ennaltaehkäistään päivätoiminnan ohjaajan työssä ja miten haastavia tilanteita käsitellään työyhteisössä tilanteiden jälkeen.

Tutkimus toteutettiin laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena. Aineisto kerättiin haastattelemalla kuutta päivätoiminnan ohjaajaa. Haastattelut toteutettiin henkilökohtaisella, puolistrukturoidulla teemahaastattelulla. Aineisto analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia käyttäen.

Tutkimuksen mukaan autismikirjon asiakkaiden päivätoiminnan ohjaajat kokivat työssään asiakkaiden haastavaa käytöstä viikoittain tai päivittäin. Haastava käytös on ääntelyä, raajojen liikuttamista ja itsensä satuttamista esimerkiksi puremalla, lyömällä tai raapimalla. Haastava käytös on liian lähelle toisen ihmisen luokse tulemistä, huutamista, uhkailua ja fyysistä satuttamista lyömällä, tönimällä tai potkimalla. Haastavaksi käyttäytymiseksi koettiin myös asiakkaiden kieltäytyminen toiminnasta tai esimerkiksi kieltäytyminen avustamisesta wc-tilanteissa. Toimintamalleja haastavan käytöksen kohtaamisessa on keskustelu vaihtoehtoisia kommunikoinnin menetelmiä hyödyntäen, ohjaajan rauhallinen toiminta, asiakkaan ohjaaminen rauhalliseen tilaan, tilanteiden ennaltaehkäisy sekä työparityöskentelyn hyödyntäminen. Haastavia tilanteita käsitellään työyhteisöissä keskustelemalla tilanteista ja etsimällä uusia, toimivia toimintamalleja haastavien tilanteiden ennaltaehkäisemiseksi. Tutkimuksessa toivottiin lisää mahdollisuuksia purkaa haastavia tilanteita keskustelemalla, lisätyöntekijäresursseja haastaviin tilanteisiin sekä tarkoituksen mukaisia tiloja ja ympäristöä autismikirjon asiakkaiden kanssa työskentelyyn.

Asiasanat: autismikirjo, haastava käytös, päivätoiminta

Degree title	Bachelor of Social Services
Author (authors)	Kaisu Seppänen
Thesis title	Managing challenging behaviors of autism spectrum clients in day activity counseling
Commissioned by	Wellbeing Services County of Central Finland
Time	2025
Pages	42 pages, 3 pages of appendices
Supervisor	Jari Huotari

ABSTRACT

The purpose of this thesis was to examine the experiences of day activity counselors in the Wellbeing Services County of Central Finland regarding managing challenging behavior of clients on the autism spectrum. The aim was to gather experiential knowledge about the nature of challenging behavior in day activities, strategies for preventing such behavior, and how challenging situations are addressed within work communities. The main research questions were: What are the counselors' experiences of challenging behavior among clients on the autism spectrum? What strategies do counselors use to manage challenging behavior in their role as day activity counselors? Sub-questions further explored how challenging situations are anticipated and prevented in the work of a day activity counselor, and how such situations are handled within the work community after they occur. The study was conducted as qualitative research, and the data were collected through semi-structured, thematic interviews with six day activity counselors. The collected data were analyzed using inductive content analysis.

The findings revealed that day activity counselors frequently encounter challenging behavior in their work, often on a weekly or daily basis. These behaviors included vocalizations, repetitive limb movements, self-injurious actions (e.g., biting, hitting, or scratching), invading others' personal space, shouting, threats, and physical aggression such as hitting, pushing, or kicking. Refusal to participate in activities or assist in tasks, such as toileting, was also considered challenging behavior.

Strategies for managing challenging behavior included using alternative communication methods, maintaining a calm demeanor, guiding clients to quiet spaces, proactive prevention, and teamwork. Within work communities, challenging situations were addressed through discussions and the development of new strategies to prevent future incidents. The study highlighted the need for increased opportunities to debrief challenging situations, additional staff resources for managing these situations, and purpose-designed spaces for working with clients on the autism spectrum.

Keywords: autism spectrum, challenging behavior, day activities, counseling

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	AUTISMIKIRJO	7
2.1	Autismikirjon piirteet	7
2.2	Aistiherkkydet	8
2.3	Kommunikointi autismikirjossa.....	9
2.4	Sosiaalinen vuorovaikutus autismikirjossa.....	10
2.5	Toiminnanohjaus autismikirjossa	10
3	HAASTAVA KÄYTÖS.....	11
3.1	Haastava käytös autismikirjon henkilöillä.....	12
3.2	Haastavan käytöksen ennaltaehkäisy.....	14
3.3	Haastavat tilanteet työyhteisössä	17
4	AUTISMIKIRJON ASIAKKAIDEN PÄIVÄTOIMINTA.....	18
5	TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITTEET.....	19
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	20
6.1	Kvalitatiivinen tutkimus	20
6.2	Tutkimusmenetelmänä puolistrukturoitu teemahaastattelu	21
6.3	Aineistolähtöinen analyysi	22
7	TUTKIMUSTULOKSET	23
7.1	Autismikirjon asiakas päivätoiminnoissa	24
7.2	Autismikirjon asiakkaan haastava käytös päivätoiminnoissa.....	26
7.3	Toimintamallit päivätoiminnoissa haastavissa tilanteissa	28
7.4	Haastavien tilanteiden käsittely	30
8	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	32
8.1	Johtopäätökset	32
8.2	Luotettavuus ja eettisyys	34
8.3	Pohdinta ja jatkotutkimusaiheet	37
	LÄHTEET	40

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymykset

Liite 2. Tutkimustiedote

Liite 3. Suostumuslomake

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni aihe sai alkunsa omasta kokemuksestani autismikirjon asiakkaiden haastavan käytöksen kohtaamisesta ohjaajan työssäni päivätoiminnoissa. Kokemukseni mukaan autismikirjon asiakkailta on erilaista haastavaa käytöstä, jotka näkyvät päivätoiminnan ohjaajien työarjessa. Aihe kiinnostaa minua, koska koen autismikirjon asiakkaiden haastavan käytöksen olevan yksi raskaimmista ja haastavimmista asioista työssäni. Toisaalta tämä aihealue on myös työssäni yksi mielenkiintoisimmista ja motivoivimmista osa-alueista. Osa haasteista on sidoksissa aistiherkkyksiin, jotka ovat yleisiä autismikirjon asiakkailta. Aistiherkkyudet, niiden tunnistaminen, ymmärtäminen ja kuntoutustyö ovat yksi iso osa työskentelyä autismikirjon asiakkaiden kanssa. Haastavan käytöksen taustalla voivat olla myös sosiaalisten tilanteiden haasteet sekä kommunikointiin liittyvät vaikeudet.

Tarkoitukseni oli tuottaa tietoa ohjaajien kokemuksista kehitysvammaisten päivätoiminnoissa, kun he kohtaavat autismikirjon asiakkaiden haastavaa käytöstä, ja siitä, minkälaisia toimintamalleja päivätoiminnoissa on tilanteissa, joissa autismikirjon asiakkailta on haastavaa käytöstä. Tutkimuskysymykseni olivat, minkälaisia kokemuksia ohjaajilla on autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä ja mitä toimintamalleja ohjaajilla on heidän kohdatessaan haastavaa käytöstä päivätoiminnanohjaajan työssä. Pääkysymystä tarkentavat alakysymykset olivat, miten haastavia tilanteita ennakoidaan ja ennaltaehkäistään päivätoiminnan ohjaajan työssä ja miten haastavia tilanteita käsitellään työyhteisössä tilanteiden jälkeen.

Toivoisin, että opinnäytetyöni toisi aiheesta keskustelua eri yksiköihin ja myös tiedon jakamista erilaisista hyviksi havaituista käytännöistä sekä siitä, miten ohjaajat toimivat kohdatessaan haastavaa käytöstä. Toivoisin, että opinnäytetyöni vahvistaisi käytänteitä siitä, miten ohjaajien työhyvinvointi huomioidaan haastavan käytöksen kohtaamisen jälkeen. Toivoisin myös työni herättävän pohdintaa siitä, ettei haastavaa käytöstä pidettäisiin vain osana työtä autismikirjon asiakkaiden kanssa vaan haasteeseen etsittäisiin myös aktiivisesti erilaisia keinoja, jotta tilanteita voitaisiin ennaltaehkäistä entistä tehokkaammin.

2 AUTISMIKIRJO

2.1 Autismikirjon piirteet

Autismikirjon häiriö on laaja-alainen kehityksellinen häiriö, joka alkaa yleensä varhaisessa lapsuudessa. "Autismikirjo" kuvaa tämän häiriön monimuotoisuutta, yksilöllisiä eroja ja vaihtelevaa vaikeusastetta. Autismikirjon häiriö ilmenee pääasiassa kahdella alueella, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kommunikation vaikeuksina sekä rajoittuneina, toistuvina käyttäytymismalleina tai kapeina kiinnostuksen kohteina. Häiriö vaikuttaa merkittävästi eri elämän osa-alueisiin ja sen merkit voivat näkyä jo kolmivuotiaana. Oireet saattavat kuitenkin tulla selvemmin esiin, kun sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa henkilön kyvyt eivät yllä vaatimusten tasolle. Vaikka opitut käyttäytymismallit voivat myöhemmin elämässä peittää näkyviä oireita, sosiaaliset tilanteet voivat silti olla kuormittavia. Nykyisin autismikirjoa ei enää jaeta erillisiksi häiriöiksi, vaan sitä pidetään yhtenä piirteiden kirjona. Esimerkiksi Aspergerin oireyhtymä, joka aiemmin nähtiin erillisenä häiriönä, on nykyisin osa tätä laajempaa autismikirjoa. (Socada 2024.)

Autismi vaikuttaa aivojen toimintaan ja aistihavaintojen käsittelyyn. Autismi diagnosoidaan ja arvioidaan käyttäytymisen perusteella. Autismin kirjo kattaa laajan joukon erilaisia oireyhtymiä, joissa toiminnalliset ja älylliset kyvyt voivat vaihdella merkittävästi. Kaikille autismin kirjon muodoille on yhteistä haasteet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa, poikkeavat käyttäytymismallit sekä aistimusten erilainen kokeminen. (Kerola ym. 2015.)

Autismin kirjon diagnosoinnissa huomioidaan se, että henkilöllä on pysyviä puutteita sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja sosiaalisessa viestinnässä. Puutteita on sosio-emotionaalisessa vastavuoroisuudessa, ei-kielellisessä viestinnässä sosiaalisessa kanssakäymisessä, vaikeus sopeuttaa käytöstä eri tilanteisiin sekä vaikeus ymmärtää, luoda ja ylläpitää ihmissuhteita. Diagnosoinnissa huomioidaan myös rajoittuneet, toistuvat käytösmallit, toiminnot ja kiinnostuksen kohteet. (Jäntti & Savinainen 2018, 282.)

Autismin kirjon häiriön esiintyvyyys on vähintään 1 %. Sen on arvioitu lisääntyneen viime vuosikymmeninä. Miehillä on autismin kirjon häiriötä huomattavasti

yleisemmin kuin naisilla. Autismin kirjon diagnoosien kasvaneiden määrien arvellaan johtuen osittain diagnostiikan parantumisen vuoksi, mutta myös häiriöiden todellisen lisääntymisen vuoksi. (Koskentausta ym. 2018.) Myös Partasen (2010, 24–25) mukaan autismikirjon esiintyvyys on prosenttien luokkaa väestöstä. Esiintyvyys on kasvamaan päin, kun autismikirjon muotoja on opittu tunnistamaan paremmin. Autismikirjioon kuuluva henkilö voi olla hyvin erilainen kyvyiltään ja älylliseltä kapasiteetiltaan. Autismikirjon henkilö voi olla vaikeasti kehitysvammainen ja tarvita jatkuvaa apua ja tukea tai hän voi olla älyllisesti erittäin lahjakas, mutta silti tarvita tukea esimerkiksi opinnoissa, arjen hallinnassa tai sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä. Jokainen autismikirjon henkilö on ainutlaatuinen yksilö, jolla on omat vahvuutensa ja haasteensa.

2.2 Aistiherkkydet

Autismin kirjioon kuuluvilla henkilöillä on hyvin tyypillisesti poikkeavaa reagointia aistiärsyksiin. Aistitiedon käsitteleminen eli sensorinen integraatio tapahtuu keskushermostossa neuraalisessa prosessissa. Autismikirjon henkilöillä on paljon aistitiedon käsittelyn häiriöitä, joiden takia oppiminen ja kehitys eivät ole edenneet normaalisti. Puutteellinen käyttäytymisen hallinta voi olla poikkeavasta aisti-integraatiosta johtuvaa. Aistitiedon käsittelyn ongelmat voivat olla aistisäätelyn häiriöitä, aistimusten erottelukyvyn haastetta tai aistipohjaisia motorisia häiriöitä. Käytännön elämässä nämä näkyvät esimerkiksi herkkänä reagointina ääniin. Autismikirjon henkilö voi myös reagoida voimakkaasti kevyeen kosketukseen, mutta kivun kokemus voi olla kuitenkin tavallista vähäisempää, koska hän ei rekisteröi ärsykettä oikein. Autismikirjon henkilö voi kokea tavalliset aistimukset sietämättömän voimakkaina. (Kerola ym. 2015.)

Arvioinnin mukaan yli 90 prosentilla aikuisista autismikirjon henkilöillä on aistitoimintojen yli- tai aliherkkyttä. Aistitoimintojen erilaisuus näkyy eri tavoin autismikirjonhenkilöillä läpi elämän, lapsesta aikuisuuteen. Aistit jaetaan seitsemään perusaistijärjestelmään, joita ovat kosketus, tasapaino, asentotunto, näkö, kuulo, maku ja haju. Aistitoimintojen poikkeavuutta voi esiintyä näistä aistialueista missä vain. Autismikirjon henkilöillä on usein useampi poikkeavasti toimiva aistialue. Aistitoimintojen erilaisuus vaikuttaa siihen, miten autismikirjon henkilöt käyttäytyvät erilaisissa tilanteissa. Autismikirjon henki-

lölle huoneessa olevat valot voivat olla epämiellyttävää oloa aiheuttavan kirkkaat ja tämän takia hänen voi olla vaikeaa keskittyä toimimiseen tässä tilassa, tai hän voi kieltäytyä tulemasta kyseiseen tilaan. Aistiärsykkeet voivat olla tilanteissa hyvin voimakkaita, joita neurotyypillisen henkilön on vaikeaa ymmärtää tai huomioida. (Partanen 2010, 33–34.)

2.3 Kommunikointi autismikirjossa

Autistisella lapsella kielen kehitys eroaa tavallisesta, ja se nojaa mekaaniseen muistiin, ulkoa opeteltuihin fraaseihin, näköhavaintoihin, toistuviin tilanteisiin ja konkreettisuuteen. Puheen oppiminen perustuu ensisijaisesti visuaaliseen hahmottamiseen eli näköaistiin. Joillakin autistisilla lapsilla oppiminen voi kuitenkin tapahtua myös audiitiivisesti eli kuulon avulla. Autismille on ominaista haasteet äänteiden erottelussa. Lapsen kuulohavaintoihin perustuva maailma voi koostua irrallisista yksityiskohdista, joista ei synny merkityksellisiä kokonaisuuksia. Tämän seurauksena lapsi keskittyy enemmän visuaalisiin viesteihin. Audiitiivinen kieli ja puheen ymmärtäminen jää kehittymättä. Autismikirjon lapsi ei saa riittävästi tietoa visuaalisen kanavan kautta. Hän saattaa olla tietämätön ympärillä tapahtuvista asioista ja häneen kohdistetuista odotuksista. Hän ei saa välttämättä omia viestejään ilmaistua niin, että ne ymmärrettäisiin. Tästä seurauksena autismikirjoon kuuluva lapsi voi käyttää kommunikoinnin keinoina huutamista, kädestä kiskomista, tavaroiden heittäilyä tai karkaamista. (Kerola ym. 2015.)

Autismikirjon henkilön kommunikaation haasteet ilmenevät viivästyneenä ja poikkeavana kielenkäyttönä, sekä hankaluuksina kuvitteellisessa leikissä. Haasteet kommunikoinnissa voivat olla myös vaikeus ymmärtää kielen pragmatiikkaa eli kyvyttömyytenä ilmausten merkitysten asianmukaisessa tulkinassa. Autismikirjoon kuuluvalla henkilöllä kehonkieli on usein kömpelöä tai jäykkää ja katsekontakti poikkeavaa. Heidän voi olla vaikeaa tulkita muiden ilmeitä ja eleitä. Autismikirjon henkilöllä on usein poikkeava puheääni ja puhe on vivahteetonta. Keskustelun ylläpitäminen voi olla haastavaa tai muiden puhetta keskeyttävää. Puhuminen voi olla pitkää yksinpuhelua omista asioista tai kiinnostuksen kohteista. Autismikirjoon kuuluvan henkilön voi olla vaikeaa nähdä asioita toisen henkilön näkökulmasta. (Nieminen 2015; Nylander 2010.)

2.4 Sosiaalinen vuorovaikutus autismikirjossa

Yhtenä autismin diagnostisena piirteenä on vaikeudet vastavuoroisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämä ilmenee luotettavasti määriteltävänä henkilön koko eliniän ajan, mutta voi muuntua kehityksen myötä. Autismikirjon lapsi voi oppia pyytämään haluamaansa asiaa kielellisesti, mutta katsekontakti ja keskustelutaidot voivat olla puutteelliset. Autismikirjon häiriöissä vastavuoroisuus ja kommunikointi voivat olla merkittävästi poikkeavaa, mikä vaikuttaa henkilöiden kykyyn luoda ja ylläpitää suhteita, sekä osallistua yhteisölliseen toimintaan. Autismikirjossa voi olla haasteita tunnistaa toisen ihmisen tunteita, ilmeitä tai eleitä. Puutteita voi olla myös vuorottelussa, esimerkiksi vaikeuksia jakaa kokemuksia tai seurata vuorovaikutuksen sävyjä, sekä rajoittunut kiinnostus toisten mielipiteisiin tai ajatuksiin, sekä sosiaalisen motivaation vähäisyys, joka voi ilmetä passiivisuutena ryhmätilanteissa. (Castren 2013.)

Autismikirjon henkilöille on ominaista sosiaalinen vuorovaikutus, joka saattaa vaikuttaa poikkeavalta. Tutkimuksissa autismikirjon lasten vapaasta leikistä on havaittu, että he kiinnittävät enemmän huomiota esineisiin kuin ihmisiin. Autismikirjon henkilöillä saattaa olla puutteita halussa, kiinnostuksessa, taidoissa ja rohkeudessa olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa sekä tulkita toisten ilmeitä ja eleitä. Tässä ei ole kyse autismikirjon henkilön tunteettomuudesta kuten tilanteessa saattaa käytöksen tulkita. (Kerola & Sipilä 2017, 42–43) Sosiaalisten vuorovaikutustilanteiden haasteet ovat vaikeus tuottaa ja ymmärtää nonverbaalista kieltä, ystävyyssuhteiden muodostamisen vaikeus sekä sosiaalisessa ja emotionaalisessa vuorovaikutuksessa olemisen haasteet. Sosiaalisen vuorovaikutuksen haasteiden taustalla uskotaan olevan vaikeus ymmärtää sekä omien että toisten mielentiloja. (Nieminen 2015, 6–7.)

2.5 Toiminnanohjaus autismikirjossa

Autismikirjon henkilöillä on usein haasteita toiminnanohjauksessa. Toiminnan ohjauksella tarkoitetaan kykyä ylläpitää valittua strategiaa myöhemmän tavoitteen saavuttamiseksi ja käyttäytymisen ohjaamista asianmukaisella tavalla. Toiminnan ohjauksen haasteisiin kuuluvat työmuisti, kyky vaihtaa huomion kohdetta, joustavuus, suunnittelukyky, järjestelykyky, impulssikontrolli, sekä kyky omien suoritusten arviointiin. Toiminnan ohjauksen haasteet voivat näkyä

heikkona ajantajuna, heikkona tapahtumasarjojen hahmottamisena, puutteellisen syy-seuraussuhteen ymmärtämisenä, sekä vaikeuksina arvioida omaa käyttäytymistä ja korjata omaa käyttäytymistä. Toiminnanohjauksen haasteet voivat näkyä myös juuttumisena erilaisiin asioihin, toimintatapoihin sekä yksityiskohtiin. Myös ajattelussa voi näkyä jäykkyyttä ja kaavamaisuutta. Autismikirjon henkilöllä voi olla vaikeutta luopua jo syntyneistä mielikuvista. Tämä voi näkyä esimerkiksi hermostumisena, kun asiat menevätkin toisella tavalla, kun henkilö on sen ajatellut menevän. (Nylander 2010, 34; Halonen-Malliarakis ym. 2020, 46.)

Toiminnanohjauksen haaste voi olla autismikirjon henkilöllä myös turvattomuuden tunnetta ja sosiaalisen tilanteen ymmärtämisen puutetta. Autismikirjon henkilö voi alkaa käyttäytymään haastavasti tilanteessa, jossa henkilön pitäisi siirtyä tehtävästä seuraavaan tai hänen pitäisi selvittää itsenäisesti itselle haastavassa tilanteessa. Toiminnanohjauksen haasteita voidaan tukea autismikirjon henkilöllä strukturoimalla päivän tapahtumia, selkeillä toimintaohjeilla, kommunikointikeinojen opettelulla sekä hyväksyttävää käyttäytymistä opettamalla ja vahvistamalla. Apua toiminnanohjauksen haasteeseen voidaan saada myös perusrutiinien hallitsemisen opettelulla kaikissa toimintaympäristöissä. (Kerola ym. 2015.)

3 HAASTAVA KÄYTÖS

Käyttäytymistä arvioidaan suhteessa aikaan, yhteiskuntaan, ympäröivään kulttuuriin sekä sen normeihin, odotuksiin ja käyttäytymismalleihin. Se, mikä yhdessä kulttuurissa on hyväksyttävää, voi toisessa muuttua ei-hyväksyttäväksi. Haastava käyttäytyminen voidaan luokitella joko sisäänpäin tai ulospäin suuntautuvaksi tai jakaa vaarattomaan ja vaaralliseen käytökseen. Usein huomio kiinnittyy ulospäin suuntautuvaan ja vaaralliseen käytökseen. Vaaralliseen käyttäytymiseen on tärkeää puuttua nopeasti ja päättäväisesti, kun taas vaaraton käytös antaa enemmän aikaa harkittuun reagointiin. Haastavaa käyttäytymistä voivat olla esimerkiksi itsensä tai muiden vahingoittaminen, kiusaaminen, uhkailu, riehuminen, vastustaminen, ääntely, ilmeily, nimittely, jumiutuminen, vetäytyminen, toisen henkilökohtaisia rajoja rikkova käytös, väkivalta sekä omaisuuden tai ympäristön vahingoittaminen. (Sandberg 2022, 14–15, 25.)

Haastavalla käytöksellä henkilö ilmaisee aina jonkinlaista viestiä. Tällainen käytös haastaa sekä henkilöt että ympäristön, jotka havaitsevat ja kokevat tämän käyttäytymisen. Haastava käyttäytyminen toimii viestintänä, jota käytetään, kun ei ole muuta sosiaalisesti hyväksyttävämpää tapaa kommunikoida sanallisesti tai muulla tavalla. Haastava käyttäytyminen on uusi käsite, aiemmin puhuttiin esimerkiksi pahatapaisuudesta, hermoheikoista tai epänormaaleista henkilöistä. Haastavan käytöksen ennusmerkkejä voivat olla esimerkiksi uhkailu, syyttely, epäluuloinen puhe, kiroilu ja puheäänien muutokset kuiskamisesta äänen korottamiseen. Ennen haastavaa käyttäytymistä muutokset tunnetilassa voivat ilmetä kireytenä, kiihtyneisyytenä, ärtyneisyytenä tai ahdistuneisuutena. (Kerola & Sipilä 2017, 18–21.)

Pelkkää totutusta poikkeavaa käyttäytymistä ei tulisi määritellä haastavaksi käyttäytymiseksi, ellei käytös aiheuta haittaa henkilölle itselleen tai ympäristölle. Haastava käyttäytyminen on tilannesidonnaista ja sitä tulisi tarkastella henkilön itsensä ja ympäristön näkökulmasta. Elämään liittyvät tunteenpurkaukset ja negatiiviset tunteet tulisi erottaa haastavasta käyttäytymisestä. Jokaisella ihmisellä tulee olla myös oikeus ilmaista tunteitaan. Erityistä tukea tarvitsevalla henkilöllä voi olla vamma tai rajoite, joka aiheuttaa henkilölle itselleen tyypillistä käyttäytymistä, joka ei kuitenkaan ole haastavaa käyttäytymistä. Tällaista käyttäytymistä voi olla esimerkiksi jatkuva liikkeellä olo, taputtaminen, hyppiminen sekä erilaiset ääntelyt. (Korventaival 2012.)

3.1 Haastava käytös autismikirjon henkilöillä

Autismikirjon henkilön haastavan käytöksen esiintyvyyteen ja voimakkuuteen vaikuttavat henkilön elämäntilanne, oppimiskokemukset, persoonallisuus, autismin aste, mahdollinen kehitysvammaisuus, sekä terveydentila. Autismikirjon henkilön haastavan käytöksen taustalla voi olla aisti- tai kommunikointipulmat. Ne voivat liittyä myös pelkoihin tai stressiin. Autismikirjon henkilöllä voi olla sisäisiä aistimuksia tai näkö-, kuulo-, haju-, tunto- tai makuaistimusten poikkeavaa kokemista. Esimerkiksi lyömisen taustalla voi olla ymmärtämättömyyttä siitä, että se sattuu. Haastava käytös voi olla myös autismikirjon henkilön tapa kommunikoida tai saada jotain haluamaansa silloin, kun hänellä ei ole kommunikointikeinoa ilmaista itseään. Autismikirjon henkilölle ei ehkä ole opetettu kuvien käyttöä kommunikoinnin keinona. Haastavan käytöksen takana voi olla

itsetunnon ja huonommuuden kokemukset jo lapsena, jos lapsi saa osakseen paljon negatiivista huomiota erilaisuutensa ja haasteidensa vuoksi. Lapsi vaitoa muiden moitteet ja kielteisen palautteen, jotka eivät vahvista hyvän itsetunnon kasvamista. Haastava käytös voi olla pelkoa ja epävarmuutta uudessa tilanteessa ja paikassa, kun tilannetta ei ole jäsennelly ja ennakoitu riittävästi autismikirjon henkilölle. Autismikirjon henkilölle uuden oppiminen on yleensä vaativampi prosessi kuin muille, ja hän tarvitsee oppimisessa selkeää rakennetta sekä muiden ihmisten tukea. (Kerola ym. 2015.)

Kuvassa 1 on kuvattu haastavaan käytökseen johtavia syitä. Haastava tilanne voi olla seurausta erilaisista voimakkaista tunnereaktioista, aistikuormituksesta, kommunikointiin liittyvistä haasteista tai opitusta toimintatavasta.

Kuva 1. Syitä haastavalle käytökselle

Tutkimuksessa (Anixt ym. 2020), jossa keskityttiin käyttäytymishaasteisiin ja elämänlaadun parantamiseen autismikirjon häiriöistä kärsivillä lapsilla, todettiin, että autismikirjon häiriöistä kärsivillä lapsilla on merkittäviä käyttäytymishaasteita, kuten ärtyneisyyttä, ahdistuneisuutta ja tarkkaavaisuushäiriöitä, jotka vaikuttavat negatiivisesti heidän ja heidän perheidensä elämänlaatuun.

3.2 Haastavan käytöksen ennaltaehkäisy

Anixtin ym. (2020) tutkimuksen tavoitteena oli löytää keinoja, joilla voidaan parantaa autismikirjon häiriöistä kärsivien lasten käyttäytymishaasteita ja elämänlaatua. Tavoitteena oli kehittää ja toteuttaa interventioita, jotka auttavat vähentämään ongelmakäyttäytymisiä, kuten ärtyneisyyttä ja ahdistuneisuutta, sekä parantaa perheiden elämänlaatua. Tutkimus keskittyi siihen, miten perheet voivat osallistua aktiivisesti hoitoon ja miten yksilölliset hoitotavoitteet voisivat tukea lasten hyvinvointia. Tutkimuksessa pyrittiin myös luomaan kestäviä hoitomalleja, jotka tarjoavat laajempaa tukea perheille ja parantavat lasten elämänlaatua, huomioiden erityisesti käyttäytymishaasteet ja elämänlaatua lisäävät tekijät. Tutkimuksessa käytettiin käyttäytymisinterventioita, kuten unenhallinnan parantamista, jota käytettiin erityisesti yleisten ongelmien, kuten unettomuuden ja ärtyneisyyden, hallintaan. Vanhempien koulutus osoittautui tehokkaaksi parantamaan lasten päivittäistä käyttäytymistä ja perheiden selviytymiskykyä. Vanhempia koulutettiin käyttämään käyttäytymisstrategioita, mikä auttoi heitä tukemaan lapsen käyttäytymistä ja lieventämään haastavia tilanteita kotona. Tutkimuksessa kehitettiin myös uusia toimintamalleja, jotka sisälsivät lasten ja perheiden tarpeiden mukauttamista yksilöllisiin tavoitteisiin, kuten esimerkiksi parempaan vuorovaikutukseen ja keskittymisen oppimiseen. Toimintamalleina käytettiin esimerkiksi strukturoituja lähestymistapoja ongelmakäyttäytymisen syiden tunnistamiseksi ja vaihtoehtoisten toimintatapojen opettamiseksi. Tutkimuksessa saatiin tulokseksi tietoa siitä että, lasten ja perheiden tarpeisiin räätälöity hoito parantaa sekä käyttäytymistä, että elämänlaatua. Käyttäytymismenetelmien ja laaja-alaisen tuen merkitys korostui erityisesti autismikirjon häiriöiden hoidossa. Tutkimuksen tulokset korostavat moniammatillisen yhteistyön, perheiden osallistumisen ja kohdennettujen interventioiden merkitystä autismikirjon häiriöiden hoidossa.

Wang ym. (2020) tutkivat kognitiivisen käyttäytymisterapian vaikutuksia autismikirjon häiriöistä kärsivien lasten ahdistukseen ja sosiaalisiin ongelmiin. Autismikirjon häiriöistä kärsivillä lapsilla kognitiivista käyttäytymisterapiaa käytetään erityisesti ahdistuksen ja sosiaalisten vaikeuksien hallintaan, opettaen lapsille tapoja käsitellä stressiä ja tunteita, jotka voivat vaikuttaa heidän päivittäiseen elämäänsä. Tavoitteena oli selvittää, miten kognitiivinen käyttäytymis-

terapia voi parantaa lasten käyttäytymistä ja elämänlaatua. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että kognitiivinen käyttäytymisterapia voi vähentää merkittävästi ahdistusta ja parantaa sosiaalisia ja tunne-elämän vaikeuksia, tarjoten hyödyllisiä työkaluja lasten sopeutumisessa ja käyttäytymisen hallinnassa.

Autismikirjon henkilöiden kuntoutuksen tulisi perustua vahvuuksien huomioimiselle ja hyvää ja hyväksytyä käyttäytymistä tulisi pyrkiä vahvistamaan. Tavoitteiden tulisi olla sellaisia, jotka autismikirjon henkilön on mahdollista saavuttaa. Autismikirjon henkilöt reagoivat herkästi paineeseen ja stressiin ja tämä voi johtaa kontrollin pettämiseen. Haastavaa käytöstä voi ennaltaehkäistä siirtämällä huomiota pois stressaavasta tilanteesta ja huomioimalla, että asioiden tekeminen onnistuu yleensä parhaiten tutun henkilön kanssa tutussa ympäristössä. Haastavan käytöksen ennaltaehkäisyä on selkeät perusrutiinit, strukturointi, visuaalinen tuki ja ohjeet, vaihtoehtoiset kommunikointikeinot, selkokielen puhe, sekä tilanteiden ennakointi ja selkeyttäminen. Onnistumisten huomaaminen ja niistä palkitseminen ja epäonnistumisten huomiotta jättäminen lisäävät positiivisen ilmapiirin säilymistä. On tärkeää myös huomioida, että autismikirjon henkilö tarvitsee selkeät ohjeet ja ohjeita on hyvä antaa vain yksi kerrallaan. Tiivis katsekontakti voi tuntua autismikirjon henkilölle sietämättömälle. Ohjetta on hyvä tukea kuvan avulla ja varmistaa, että henkilö on ymmärtänyt ohjeen. Kun autismikirjon henkilöllä on haastavaa käytöstä, on hyvä pohtia käytöksen syytä ja onko käytös ylipäätään sellaista, jota on tarkoituksen mukaista muokata tai muuttaa. Tilanteessa on tärkeää pohtia, onko autismikirjon henkilöllä keinoa kommunikoida, onko ympäristöä muokattu aistiherkille sopivaksi, onko henkilölle opetettu keinoja toimia vuorovaikutustilanteissa tai onko henkilöllä mahdollisesti kipua, nälkää, väsymystä tai muita epämiellyttäviä tuntemuksia. (Kerola ym. 2015.)

Haastavan käytöksen ennaltaehkäisyssä on tärkeää, kuinka työntekijä tilanteessa toimii. Asiakkaan kokemus siitä, että hän tulee hyväksytyksi ja huomioiduksi, vähentää aggressiivisen käyttäytymisen riskiä. Ennakointi on usein tehokkain keino puuttua haastavaan käytökseen. Ennaltaehkäisyyn keinoja haastavan käytöksen ehkäisemiseksi ovat esimerkiksi ympäristön muokkaaminen sopivammaksi henkilölle tai vaikuttaminen hänen toimintamalleihinsa. Konkreettisia keinoja, joita voidaan käyttää haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäi-

semiseksi, on arjen strukturointi, erilaisten aistitoimintojen huomioiminen, visualisointi, ennakointi, sosiaaliset tarinat, yhteisten sopimusten ja sääntöjen sopiminen, selkeä vuorokausirytmii, terveydenhoito, liikunta, kommunikaatiotaitojen vahvistaminen sekä henkilökunnan oikea resursointi. (Keski-Suomen hyvinvointialue 2024, 10–12.)

Erilaiset aistiherkkyudet tulisi tunnistaa osana haastavan käytöksen ennaltaehkäisyä. Erilaisilla tilaratkaisuilla voidaan vähentää autismikirjon asiakkaiden aistikuormitusta. Näitä voi olla äänieristeet, valon himmentimet, korvatulpat tai tummennetut lasit. On tärkeää, että erilaisista apukeinoista- ja välineistä annetaan autismikirjon asiakkaalle itselleen myös tietoutta, jotta hän pystyvät niitä hyödyntämään erilaisissa arkielämän tilanteissa. Autismikirjon henkilöillä voi olla haasteita kognitiivisessa joustavuudessa. Tämä voi näkyä haasteena vaihtaa toimintastrategiaa tilanteen vaatimalla tavalla. Tämä voi näkyä siinä, että henkilön on vaikeaa lopettaa sen hetkistä toimintaansa ja aloittaa uutta toimintaa. Tähän voi liittyä myös pakkoajatuksia ja -toimintoja. Onkin huomioitava, että muutokset toiminnoissa vaativat henkilöltä paljon energiaa ja muutokset tulisivat tehdä rauhallisesti (Partanen 2010, 36–37.)

Kyllin hyvä tuettu elämä -projekti (Katavisto 2013, 29–30) kehittivät projektissaan erilaisia kehittämistehtäviä autismikirjon- ja kehitysvammaisille henkilöille. Yksi heidän kehittämistehtävistään oli haastavien tilanteiden jälkiselvitysmalli. Jälkiselvitysmalli tehtiin niin henkilökunnalle, kuin myös asiakkaille. Henkilökunnan jälkiselvitysmallin mukaan jälkiselvittelyssä haastavien tilanteiden jälkeen käytiin läpi kysymykset, mitä tapahtui ennen haastavaa tilannetta, mitä haastavassa tilanteessa tapahtui, mitä tuntemuksia tilanne herätti tapahtuman aikana ja sen jälkeen, mitä palautetta haluaisi antaa työkaverille tilanteessa toimimisesta ja mitä ajatellaan jatkossa toimimisesta. Tavoitteena jälkiselvitysmallin käyttäytymisessä on se, että työvuoron päättyessä haastava tilanne ei jäisi vaivaamaan mieltä. Palaute jälkiselvittely mallin käytöstä kaksi vuotta mallin käyttöönoton jälkeen oli positiivista. Mallin kerrottiin lisänneen työssä jaksamista ja he pitivät jälkiselvittelyä tärkeänä osana työtä. Palaute tuli mallista myös, että sitä pitäisi käyttää useamminkin kuin vain vakavien tilanteiden jälkeen. Jälkiselvittelymallia pidettiin tärkeänä osana haastavista tilanteista oppimisessa ja mahdollisuudesta jakaa positiivista palautetta työy-

teisössä. Myös asiakkaille kehitettiin omat, yksilölliset jälkiselvitysmallit. Tavoitteena tässä oli ehkäistä haastavia tilanteita ja opetella yhdessä asiakkaan kanssa uusia toimintatapoja. Jälkiselvittely tehtiin asiakkaan kanssa kahdestaan tilanteen rauhoituttua. Siinä hyödynnettiin kuvatarinoita, tukiviittomia, tunteita kirjoittamista ja yksittäisiä kuvia. Jälkiselvittelymalli koettiin tärkeänä osana asiakkaiden kuntoutusta ja se nähtiin ennaltaehkäisevänä toimintana haastavien tilanteiden vähentämiseksi. Henkilökunta näki, että asiakkaiden jälkiselvittelymalli kaipaa kuitenkin vielä kehittämistä.

3.3 Haastavat tilanteet työyhteisössä

Työturvallisuuslain (23.8.2008/738) 8. § mukaan työnantajan on huolehdittava työntekijöidensä turvallisuudesta ja terveydestä työssä. Saman lain 27. § taas määrää, että työ, jossa on väkivallan uhkaa, on järjestettävä niin, että väkivallan uhka ja väkivaltatilanteet pyritään ehkäisemään mahdollisuuksien mukaan ennakkoon.

Työyhteisöissä tulisi huomioida työntekijöiden yksilölliset toiveet haastavien tilanteiden jälkiselvittelyssä. Haastavat tilanteet voivat aiheuttaa erilaisia tunteita työntekijöissä, jotka ovat tärkeää käydä läpi niin, että ammatillista työskentelyä on helpompaa jatkaa ja tunteet eivät välittyisi asiakastyöhön. Tällä on vaikutusta myös työssäjaksamiseen ja työhyvinvointiin. Haastavien tilanteiden jälkeen on tärkeää seurata työntekijöiden vointia. Tämä kuuluu jokaiselle työyhteisössä. Tapahtuneesta on tärkeää päästä puhumaan, eikä työntekijää saisi jättää tilanteessa yksin. On tärkeää, että jälkiselvittely käydään työntekijän omilla ehdoilla avoimesti, syylistämistä, ylihuolehtimista, sekä liiallista uteliaisuutta välttäen. Haastavat tilanteet ovat tärkeää käsitellä myös asiakkaiden kanssa heidän kehitystasonsa huomioiden hyödyntäen tarvittaessa vaihtoehtoisia kommunikoinnin menetelmiä. Tilanteessa on hyvä huomioida rauhallinen tilanne ja turvallinen ympäristö. Tilanteessa on hyvä käydä läpi, mitä tilanteessa tapahtui, kuunnellen myös asiakkaan näkökulmaa tilanteesta. Tilanteessa on hyvä pohtia yhdessä vaihtoehtoisia toimintamalleja ja sitä, kuinka jatkossa voisi toimia samankaltaisessa tilanteessa. Tilanne on hyvä lopettaa positiiviseen palautteeseen ja palauttaa asiakas päiväohjelman mukaiseen toimintaan. Keski-Suomen hyvinvointialueella haastavista tilanteista täytetään

Laatuportti-ilmoitus, joka menee esihenkilöille luettavaksi. (Keski-Suomen hyvinvointialue 2024.)

Keski-Suomen hyvinvointialueen itsemääräämisoikeus -käsikirjaan (2024, 21–23) on kirjattu lait, jotka säättävät rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Laissa kehitysvammaisten erityishuollosta (381/2016) säädetään, että erityishuollossa voidaan käyttää 42. f–42. n §:issä tarkoitettuja rajoitustoimenpiteitä silloin, *“kun erityishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia, rajoitustoimenpiteen käyttäminen on välttämätöntä hänen terveytensä tai turvallisuutensa, muiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi, taikka merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi ja muut, lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä.”* 42. f § säättää, että *“toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö voi pitää lyhytaikaisesti kiinni erityishuollossa olevasta henkilöstä rauhoittamistarkoituksessa. Kiinnipitäminen voi sisältää myös henkilön siirtämisen toimintayksikön tiloissa. Kiinnipitäminen on toteutettava hyväksyttävää hoidollista menetelmää käyttäen. Ratkaisun kiinnipitämisestä tekee toimintayksikön henkilökuntaan kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö.”* Itsemääräämisoikeuskäsikirjassa todetaan, että kehitysvammalain mukaisia rajoitustoimenpiteitä voidaan soveltaa ainoastaan ympärivuorokautisen palveluasumisen yksiköissä, laitoshoidossa ja osittain työ- ja päivätoiminnassa. Sosiaalihuollon toimintayksiköissä, joissa on riittävä määrä sosiaali- tai terveydenhuollon ammattilaisia, voidaan tehdä päätöksiä kiinnipitämisestä, aineiden ja esineiden halluunotosta, henkilöntarkastuksesta sekä rajoittavien välineiden tai asusteiden käytöstä päivittäisissä toiminnoissa, ja näitä rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää.

4 AUTSMIKIRJON ASIAKKAIDEN PÄIVÄTOIMINTA

Vammaispalvelulain (675/2023) 25. § mukaan työikäisellä vammaisella henkilöllä on oikeus osallistua päivätoimintaan, jos hän tarvitsee tukea päivittäiseen osallisuuteen eikä kykene osallistumaan järjestettyyn työtoimintaan tai työllistymistä tukevaan toimintaan. Lain mukaan päivätoiminnan tarkoituksena on

tukea vammaisen henkilön osallisuutta, sosiaalista vuorovaikutusta sekä toimintakykyä ja vahvuuksia. Päivätoiminnan tulee vastata asiakkaan asiakas-suunnitelmassa määritellyjä yksilöllisiä tarpeita.

Päivätoiminta on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jossa tavoitteet asetetaan yksilöllisesti tukemaan henkilön omatoimisuutta arjessa mahdollisimman tehokkaasti. Toimintaa järjestetään joustavasti vammaisen henkilön henkilökohtaisten tarpeiden mukaisesti. Sen tulee olla aktiivista, monipuolista ja edistää osallisuutta. Päivätoiminta tarjoaa sekä kognitiivisia, että toiminnallisia tavoitteita, ja sen puitteissa asiakkailla on mahdollisuus osallistua yhteisiin aktiviteetteihin muiden kanssa. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tukeminen eri menetelmin on keskeinen osa toimintaa. Päivätoiminnan sisältö voi käsittää esimerkiksi liikuntaa, retkiä ja luovia toimintoja. Toiminnan päätavoitteena on löytää ratkaisuja vammaisen henkilön osallistumisen esteisiin sekä helpottaa pääsyä yleisiin palveluihin ja tapahtumiin. Lisäksi päivätoiminnassa voidaan harjoitella työllistymiseen tarvittavia taitoja, mikäli se on tarpeen. Päivätoimintaa voidaan toteuttaa ryhmämuotoisesti tai yksilöllisen avun tuella. (THL 2023.)

5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITTEET

Opinnäytetyöni tarkoitus oli toteuttaa haastattelututkimus Keski-Suomen hyvinvointialueen kehitysvammaisten päivätoimintojen henkilöstölle. Ennen haastatteluja olin yhteydessä päivätoimintojen esihenkilöihin ja kysyin heiltä, onko heidän työyhteisössään ohjaajia, jotka olisivat valmiita tulemaan haastateltaviksi. Esihenkilöt kysyivät asiaa työyhteisöissään, ja vapaaehtoiset ilmoittivat suostumuksensa esihenkilöidensä kautta minulle.

Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esille ohjaajien henkilökohtaisia kokemuksia haastavasta käyttäytymisestä päivätoiminnoissa autismikirjon asiakkaiden kanssa työskennellessä ja niiden näkymisestä työarjessa. Tutkimuksen tavoitteena oli myös tuoda näkyväksi erilaisia toimintamalleja haastavan käytöksen ennaltaehkäisyssä ja tilanteissa toimimisessa sekä sitä, miten haastavia tilanteita käsitellään työyhteisöissä. Autismikirjoon kuuluvaa haastavaa käytöstä on tutkittu paljon. Eniten tutkimustietoa löytyy autismikirjon lapsista. Päivätoiminnoissa näkyvistä autismikirjolaisten haastavasta käytöksestä en löytänyt ja

siksi tämä tuo uutta näkökulmaa haastavaan käytökseen autismikirjoon kuuluvilla henkilöillä. Päivätoiminta on myös erilainen paikka kohdata haastavaa käyttäytymistä verrattuna esimerkiksi asumispalveluihin, koska siellä ei ole saatavilla lääkehoitoa tai sairaanhoidollista apua ja tilat eivät aina mahdollista asiakkaiden yksilöllisen tilan tarvetta. Haastatteluissa tuli myös ilmi, että päivätoiminnoissa ei aina ole saatavilla riittävästi henkilökuntaa haastavien tilanteiden kohtaamisessa ja tilanteessa selviytymisessä. Haastateltavien mukaan asumispalveluissa työntekijöitä on paremmin saatavilla avuksi tilanteisiin. Halusin haastattelun olevan tilanne, jossa ohjaaja saa keskustella ilmiöstä omasta näkökulmastaan ja kokemuksistaan. Halusin, että ohjaajalla on riittävä aika varattuna, jotta hän saa rauhassa pohtia vastauksiaan. Olin toimittanut kysymykset ohjaajille etukäteen, jotta heillä oli riittävästi aikaa ja mahdollisuutta vastausten antamiseen.

Opinnäytetyöni pääkysymykset olivat:

- Minkälaisia kokemuksia ohjaajilla on autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä?
- Mitä toimintamalleja ohjaajilla on, kun he kohtaavat haastavaa käytöstä päivätoiminnanohjaajan työssä?

Pääkysymystä tarkentavat alakysymykset ovat:

- Miten haastavia tilanteita ennakoidaan ja ennaltaehkäistään päivätoiminnan ohjaajan työssä?
- Miten haastavia tilanteita käsitellään työyhteisössä tilanteiden jälkeen?

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Kvalitatiivinen tutkimus

Valitsin opinnäytetyöhöni kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimusmenetelmän. Tämä menetelmä pyrkii kokonaisvaltaisesti ymmärtämään kohteen laatua, ominaisuuksia ja merkityksiä. Laadullisessa analyysissä aineistoa tarkastellaan usein yhtenä kokonaisuutena. Kvalitatiivinen tutkimus ei yleensä keskity

haastateltujen yksilöiden välisten erojen selvittämiseen. Analyysiprosessi sisältää kaksi vaihetta: havaintojen pelkistämisen ja tutkimuskysymykseen vastaamisen. (Alasuutari 2011.)

Vilkan (2021) mukaan laadullinen tutkimus on tutkimusmenetelmä, joka perustuu tulkintaan. Tätä menetelmää käytetään, kun halutaan tutkia ilmiötä ihmisten kokemusten kautta tai ymmärtää heidän subjektiivisia ja monitulkintaisia kokemuksia. Laadullisessa tutkimuksessa on olennaista ymmärtää, missä kontekstissa tutkittava ilmiö on merkityksellinen tutkittavalle, jotta subjektiivista kokemusta voidaan tulkita oikein. Tämän ymmärryksen saavuttamiseksi on tärkeää, että tilanteessa tapahtuu vuoropuhelua ja dialogia. Vilkan (2021) mukaan tutkimuksessa voidaan tyypillisesti vastata enintään kahteen, korkeintaan neljään tutkimuskysymykseen. Laadullisessa tutkimuksessa haastattelut ovat yleisimmin käytetty tiedonkeruumenetelmä. Haastattelua voidaan pitää keskustelutilanteena, jolla on ennalta määritelty tavoite. Koska haastattelu järjestetään tutkijan aloitteesta, hän myös ohjaa tilanteen kulkua. Haastattelutilanne on vuorovaikutteinen, ja sen osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Haastattelun tavoitteena on kerätä aineistoa, jonka pohjalta tutkittavasta ilmiöstä voidaan tehdä uskottavia johtopäätöksiä. Kun haastattelu tapahtuu puheen muodossa, on tärkeää nauhoittaa tilanne, jotta päätelmät perustuvat tarkkaan aineistoon.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan tehtävänä on tulkita haastateltavan antamia tulkintoja. Haastattelu on joustava tiedonkeruumenetelmä, sillä sen avulla tutkija voi ohjata keskustelua tutkimuskysymysten kannalta olennaiseen suuntaan ja tarkentaa haastateltavan vastauksia tarvittaessa. (Puusa & Juuti 2020.)

6.2 Tutkimusmenetelmänä puolistrukturoitu teemahaastattelu

Tein kvalitatiivisen tutkimuksen teemahaastattelulla. Haastattelin kahden eri päivätoiminnan ohjaajia Keski-Suomen hyvinvointialueella. Haastateltavia ohjaajia tutkimukseeni tuli kuusi. Nauhoitin haastattelut ja haastattelin jokaisen yksitellen, kasvotusten. Haastateltavat olivat saaneet haastattelun teemat kysymyksineen luettavaksi ennen haastatteluja. Halusin opinnäytetyöhöni kokemuksellisuuden pääosaan ja siksi valitsin tämän tutkimusmenetelmän. Teemat

haastatteluissa olivat autismi, haastava käytös sekä haastavassa tilanteessa toimiminen ja toimintatavat.

Teemahaastattelussa kysymykset esitetään kaikille samanlaisina, mutta vastaukset eivät ole sidottuja valmiisiin vastausvaihtoehtoihin, vaan haastateltava voi vastata omin sanoin. Haastattelussa keskitytään ennalta määriteltyihin teemoihin, jotka ohjaavat keskustelua. Toisin kuin yksittäisiin kysymyksiin perustuvassa haastattelussa, teemahaastattelu etenee teemojen mukaisesti. Tässä menetelmässä haastattelijan rooli ei ole vain tutkijana, vaan hänen tehtävänä on tuoda tutkittavien näkemykset ja heidän antamansa merkitykset esiin. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä, jossa ei käytetä tarkasti määriteltyjä kysymyksiä ja niiden järjestystä, mutta se ei myöskään ole täysin vapaamuotoinen, kuten syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2022.)

Haastattelutilanteessa on tärkeää huomioida, että tilanne on luottamuksellinen. Haastateltavan ei tulisi tuntea olevansa kuulustelussa. Tilanteessa on hyvä huomioida, että haastateltava saattaa jännittää tilannetta ja haastattelun taltiointia. Haastattelu on tilanne, jossa on avoin ja keskusteleva ilmapiiri aiheena tutkijan miettimä aihepiiri. Haastattelu on hyvä menetelmä silloin kun haetaan kokemuksellista tutkimusta. (Puusa & Juuti 2020.)

6.3 Aineistolähtöinen analyysi

Analysointi on tapa ratkaista tutkimusongelma. Analysoinnissa on tavoitteena tiivistää isommat sisältökokonaisuudet pienemmiksi kokonaisuuksiksi. Analysoinnin tavoitteena on oppia ymmärtämään laajempia sisältökokonaisuuksia tai aineistossa olevia muuttujia. (Alasuutari 2011.) Analyysissä pohdin, mihin kysymyksiin pyrin vastaamaan aineistollani, millaisia yhtenäisiä asiakokonaisuuksia tai painotuksia aineistostani löytyy, miten asiakokonaisuudet tai painotukset vastaavat tutkimuskysymyksiini ja mitä opin aineistostani. Analyysissa pohdin, miten tulkitsen aineistoani ja miten tulkitsen tutkimusaineistoa suhteessa teoreettiseen viitekehykseen.

Laadullisessa tutkimuksessa analyysin tavoitteena on syvällisempi ymmärrys omasta aineistosta, jolloin hajanaiset tiedot tiivistyvät ja tarkentuvat. Analyysi aloitetaan lukemalla litteroitu aineisto useaan kertaan. Samaa merkitystä tai

samankaltaisia ilmauksia yhdistetään yhteen kategoriaan tai luokkaan, ja tämän jälkeen nämä luokat nimetään. Tämä vaihe on analyysissä kriittisin, koska tutkija tekee tulkinnan perusteella päätöksen siitä, millä kriteereillä ilmaisut luokitellaan. Seuraavaksi luodut kategoriat yhdistetään ja niistä muodostetaan yläkategoriat, jotka nimetään sisällön mukaisella käsitteellä. Lopuksi nämä yläkategoriat yhdistetään pääluokaksi, joka vastaa tutkimuskysymykseen, johon tutkimuksella pyritään löytämään vastaus. (Vilka 2021; Puusa & Juuti 2020.)

Analyysissa käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysia, eli induktiivista aineiston analyysimenetelmää. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä pyritään löytämään tutkimusaineistosta toiminnan logiikka tai aineiston pohjalta muodostuva tyypillinen kertomus (Vilka 2005). Sisällönanalyysin vaiheita ovat valmistelu, analyysi ja raportointivaihe (Elo & Kyngäs 2008). Aloitin analyysin kuuntelemalla haastattelut ja kirjoitin ne sanasta sanaan eli litteroin aineiston. Tämän jälkeen luin aineiston vielä useamman kerran läpi ja perehdyin sisältöön. Redusoin eli pelkistin aineiston karsimalla aineistosta epäolennaiset osat pois, kuten pohtivat äänet "mmm" tai merkityksettömät täytesanat. Joitakin täytesanoja jätin tekstiin, jotta sanoma säilyisi mahdollisimman tarkasti, kuten haastateltava sen sanoi. Huomioin, että karsin tutkimuskysymysten kannalta epäolennaiset asiat pois ja säilytin kuitenkin tutkimukseni kannalta tärkeän informaation. Jatkoin etsimällä pelkistettyjä ilmaisuja ja alleviivasin Wordissa samankaltaiset asiat samalla värillä. Tein taulukon, johon laitoin samankaltaiset asiat samaan ruudukkoon allekkain säilyttäen alkuperäiset ilmaukset. Etsin aineistosta samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia. Ryhmittelin ja yhdistelin ilmauksia ja muodostin näistä alaluokkia ja niistä yläluokat. Yhdistin yläluokat pääluokiksi ja yhdistäviksi luokiksi ja muodostin lopuksi kokoavat käsitteet. Pyrin etsimään aineistosta vastauksia tutkimuskysymyksiini.

7 TUTKIMUSTULOKSET

Haastateltavana oli kuusi naispuoleista päivätoiminnan ohjaajaa. Kaikilla heillä oli ammattikoulu- tai ammattikorkeakoulututkinto sosiaalialalta, koulutuksina heillä oli lähihoitaja, kehitysvammaisten ohjaaja ja sosionomi. Iältään haastateltavat olivat 27–52-vuotiaita ja heillä oli kokemusta päivätoiminnoista puo-

lesta vuodesta seitsemään vuoteen. Useammalla työntekijällä oli päivätoiminnan lisäksi työkokemusta muualta autismikirjon asiakkaiden kanssa työskentelestä esimerkiksi asumispalveluista.

Esitän tutkimustulokset teemoilla autismikirjon asiakas päivätoiminnoissa, autismikirjon asiakkaan haastava käytös päivätoiminnoissa ja toimintamallit päivätoiminnoissa haastavissa tilanteissa. Tutkimustuloksissa käytän haastateltavien suoria lainauksia. Koin, että nämä tuovat haastateltavien kokemukset hyvin esille ja siksi olen laittanut niitä useita.

7.1 Autismikirjon asiakas päivätoiminnoissa

Kysyin haastatteluissa haastateltavilta, millainen heidän mielestään on tyypillinen autismikirjon asiakas ja millaisia aistiherkkyksiä, kommunikoinnin haasteita ja sosiaalisten tilanteiden haasteita heidän päivätoimintojen asiakkailla on. Autismikirjon asiakas nähtiin asiakkaana, jolla on erilaisia ja eriasteisia aistiherkkyksiä sekä kommunikoinnin- ja sosiaalisten tilanteiden ja toiminnan ohjauksen haasteita. Autismikirjon asiakas nähtiin myös asiakkaana, jolla on usein joku erityinen vahvuusalue ja/tai kiinnostuksen kohde. Autismikirjon asiakas nähtiin asiakkaana, jolla on vahva oikeudenmukaisuuden tunne ja halu toimia strukturoidusti. Autismikirjon asiakasta kuvailtiin sanoilla *mielenkiintoinen, haastava ja omalaatuinen*.

Haastatteluista nousi asiakkaiden aisti yli- ja aliherkkytykset. Nämä näkyvät päivätoiminnoissa erityisesti ääniherkkyysinä, jota haastaa päivätoimintojen ympäristö, jossa erilaisia ääniä on paljon. Haastateltavat kuvasivat, että usein asiakkaat käyttävät kuulosuojaimia tai korvatulppia päivätoiminnoissa vaimentaakseen kovia ääniä. Haastateltavilta nousi esille se, että tilat päivätoiminnoissa ovat haastavat ääniyliherkille, kun erillisiä huoneita ei ole riittävästi. Aistiherkkytykset näkyvät myös aistikokemusten hakemisena esimerkiksi erilaisen asioiden ja esineiden syömisenä, tai vaikeutena syödä tiettyjä ruoka-aineita, tai koostumukselta epämiellyttävän tuntuista ruokaa. Näköön liittyvät aistiherkkytykset näkyvät haastateltavien mukaan voimakkaiden näkökokemusten hakemisena aurinkoon katsomisena tai peilin kanssa peilailuna tai vastavasti yliherkkytenä valoihin.

“Äänet on oikeastaan semmoinen ihan ykkönen, että hyvin monellahan täällä on käytössä joko peltorit tai korvatulpat. Melu mitä täällä aiheutuu toisista asiakkaista, niin toiset kuormittuu niistä.”

“Suurin osa ei tykkää lapsista, lasten äänet, lasten näkeminen...”

“Kun kaikki asiakkaat ei toisista pidä, niin jos on ollut vaikka liian pitkään samassa tilassa ja sitten se ylikuormitus jossain vaiheessa sieltä tulee.”

Kommunikointiin liittyvät haasteet näkyvät haastateltavien mukaan siinä, että asiakas ei välttämättä halua, tai koe tarvetta kommunikoida muiden kuin ohjaajien kanssa. Haastatteluissa tuotiin esille, että asiakkailla on erilaisia tapoja ja välineitä tukemassa kommunikointia ja niitä pyritään käyttämään mahdollisimman paljon ja näin tukemaan asiakkaiden kommunikoinnin mahdollisuuksia. Kaikilla ei kuitenkaan ole sopivaa tapaa tai välinettä kommunikointiin tai hänellä ei ole riittävästi kykyä niitä käyttää ja hyödyntää kommunikoinnin apuna ja tukena. Kommunikointi on usein yksipuolista, keskittyen asiakkaan omiin mielenkiinnon kohteisiin tai asioihin.

“...ei osaa pukea sanoiksi sitä tunnetta, vaikka että on hermostunut”

“...on täysin puhumattomia niin ei päästä ehkä siihen ytimeen, että minkä takia hän, vaikka puree nyt kättään tai sillain, että se on kyllä aika haasteellista heidän kanssaan, ketkä ei niinku puhu tai sitten jotenkin ketkä kommunikoi niin ei välttämättä saa sinne niitä oikeita sanoja tai asian ydintä sitten kerrottua.”

Sosiaalisten tilanteiden haasteet liittyvät haastateltavien mukaan kiinteästi kommunikoinnin haasteisiin ja käytettävissä olevan kommunikoinnin menetelmän puuttumiseen ja siihen, että asiakas ei koe tarvetta tulla aktiivisesti sosiaalisiin tilanteisiin.

“harva näistä (asiakkaista) haluaa toisten asiakkaiden seuraa, että kyllä se on sitten se ohjaaja, että ihan kaksi on sellaista ketkä saattaa kysyä vaikka, että mitä kuuluu tai mitä teet. Mutta sitten usein ne haluaa kuulla vaan sen mitä niitä itseensä kiinnostaa.”

“semmoinen vastavuoroisuus on hyvin harvinaista.”

Toiminnanohjauksen haasteet näkyvät haastateltavien mukaan tilanteissa, joissa pitäisi siirtyä tehtävästä seuraavaan. Edellisen tehtävän lopettaminen saattaa olla vaikeaa tai uuden ohjeen ymmärtämisessä voi olla haastetta. Tilanteessa voi olla myös kommunikoinnin ja ymmärtämisen vaikeutta siinä, mitä tilanteessa odotetaan ja mitä seuraavaksi tapahtuu.

7.2 Autismikirjon asiakkaan haastava käytös päivätoiminnoissa

Kysyin haastattelussa, mitä kaikkea ohjaaja ajattelee haastavan käytöksen olevan, mitä ennakkomerkkejä autismikirjon asiakkaalla voi olla ennen haastavaa käytöstä ja minkälaiset tilanteet tyypillisesti laukaisevat asiakkaissa haastavan käytöksen. Haastateltavat kertoivat, että heidän ajatuksensa haastavasta käytöksestä on käytös, jolla asiakas vaarantaa itseään tai muita. Ohjaajat kertoivat haastavan käytöksen olevan moninaista. Haastava käytös on ääntelyä, raajojen liikuttamista, itsensä satuttamista esimerkiksi puremalla, lyömällä tai raapimalla. Haastava käytös on liian lähelle toisen ihmisen luokse tulemista, huutamista, uhkailua ja fyysistä satuttamista lyömällä, tönimällä tai potkimalla. Haastavaksi käyttäytymiseksi koettiin myös asiakkaiden kieltäytyminen toiminnasta tai esimerkiksi kieltäytyminen avustamisesta wc tilanteissa. Haastava käytös koettiin myös silloin kun asiakas jumiutui johonkin tilanteeseen, eikä vastaanottanut ohjausta. Haastateltavat kertoivat ennakkomerkkien ennen haastavaa käytöstä olevan omaan maailmaan meneminen, jähmettyminen, asiakas voi olla hätäisen tai levottoman oloinen, asiakas saattaa yskiä tai olla muulla tavalla äänekäs ja hänellä voi olla hokemia, jota hän toistaa. Myös fyysinen kipu tai muu epämiellyttävä tunne voi olla ennakkomerkkinä mahdollisesta tulevasta haastavasta tilanteesta. Haastateltavat kertoivat, että ennakkomerkkit ovat asiakkailla yksilöllisiä ja niiden huomaamisessa ja havainnoinnissa auttaa työkokemus ja asiakkaan tunteminen.

“Sellainen millä häiritään toista ihmistä tulemalla esimerkiksi, vaikka liian lähelle, vaikka tälle nuuhkuttelemaan tai tullaan toisen iholle koskemaan millä tahansa tavalla.”

“Joku saattaa olla tosi levoton ja kerätä kierroksia silleen, että on semmoisessa ylivirittyneessä tilassa.”

“Semmoinen vahva asiakas tuntemus tai pitkä kokemus siitä, että tietty asiakas on tullut tutuksi... aika usein pystyy ennakoimaan eli näkee asiakkaan liikehännästä tai eleistä, ilmeistä... Joskus jopa sanoista voi niinku tulkita sen, että on tunnelataus voimakas ja se saattaa sitten eskaloitua semmoiseen haastavaan käytökseen. Mutta välillä on tilanteita, että se on aika ennakoimaton, että se on niin kun niin impulsiivista.”

“Esimerkiksi joku fyysinen sairaus tai kenkä hiertää, kuume nousemassa, nokka tukossa tai on eri pari sukat tai joku muu, joka ärsyttää, niin ne on ennakkomerkkejä.”

“Fyysiset merkit, että on ehkä tuskaisen näköinen tai oloinen tai käyttäytyy poikkeuksellisella tavalla, niin ne saattaa sitten purkautua haastavana käytöksenä myöhemmin. Sitä se työ on tätä jatkuvaa niinku ennakkomerkkejä lukemista ja tulkitsemista.”

Erilaiset muutokset ja uudet tilanteet sekä päivästruktuurin muuttuminen nähtiin haastavan tilanteen laukaisijana autismikirjona asiakkailla päivätoiminnoissa. Myös erilaiset aisteja kuormittavat tekijät kuten äänet ja valot saattavat laukaista haastavan käytöksen. Haastavan käytöksen voi laukaista myös tilanne, jossa ohjaaja puuttuu epätoivottuun käytökseen, kuten yhteisestä ruoka-astiasta käsin ruuan ottamiseen. Päivätoiminnan autismikirjon asiakkailla haastavan käytöksen saattaa laukaista myös kommunikointiin liittyvät haasteet, kun asiakas ei tule ymmärretyksi toimivan kommunikointi keinon puuttuessa tai sen ollessa liian suppea.

“Ääni on semmoinen, että kun se volyymitaso nousee vähän kaikkialle tai sil-lain niin se kyllä monella vaikuttaa siihen, että voi laukaista se haastavan tilanteen.”

“No varmaan suuri on se kommunikointi, että ei ymmärretä toisiamme tai hän ei tule ymmärretyksi.”

“Jos siellä tapahtuu jotain muutosta, niin ne on yks. Ja sitten just nää aisti yliherkkyydet, että jos siellä menee kuppi täyteen, niin sehän on sitten keino vähän tyhjentää sitä, se haastava tilanne.”

Haastateltavat kertoivat, että haastavaa käytöstä päivätoiminnoissa autismikirjon asiakkailta on viikoittain tai päivittäin. Haastateltavat kertoivat myös, että välillä on rauhallisempia jaksoja ja välillä haastavaa käyttäytymistä on enemmän. Myös se, että joku asiakas käyttäytyy haastavasti ja äänekkäästi, voi laukaista haastavaa käytöstä muilla asiakkailta esimerkiksi kuuloaistiyliherkkyydestä johtuvan kuormittumisen vuoksi.

“Päivittäin. Voi olla viikoittain. Voi olla, että ei ole joka viikko. Voi olla, että jollain viikolla on joka päivä. Se on ihan sattumanvaraista. Se tulee sykleissä. Nyt taas tuntuu, että monella on huono jakso samaan aikaan.”

7.3 Toimintamallit päivätoiminnoissa haastavissa tilanteissa

Ohjaajat kertoivat toimintamalleina haastavissa tilanteissa olevan asiakkaan rauhoittaminen äänellä ja omalla rauhallisella käyttäytymisellä. Ohjaajat pitivät tärkeänä omaa provosoitumattomuutta ja rauhallisia eleitä ja ilmeitä. Toimintamalleja olivat myös asiakkaan ohjaaminen omaan, rauhalliseen tilaan yksin tai ohjaajan kanssa rauhoittumaan. Tilanteissa hyödynnettiin mahdollisuuksien mukaan useamman ohjaajan tulemistä tilanteeseen. Tämä koettiin usein hyväksi ja toimivaksi keinoksi. Myös etäisyyden huomioiminen asiakkaiden välillä huomioitiin silloin, kun asiakkaassa tunnistettiin reagointia toiseen asiakkaaseen negatiivisella tavalla. Haastateltavat kertoivat puuttuvansa ”keltaisen alueen tilanteisiin” eli ohjaajat reagoivat ennakkomerkkeihin haastavasta käytöksestä. Yksilöllisiin tilanteisiin oli joitakin toimintamalleja, jotka olivat kokemuksesta havainnoitu toimiviksi. Esimerkiksi asiakkaan karkaamistilanteessa oli huomattu, että kun tilanteeseen saatiin useampi työntekijä, asiakkaan käytös rauhoittui sillä. Haastateltavat kertoivat myös, että haastavassa tilanteessa he pyrkivät pitämään fyysisen etäisyyden asiakkaaseen. Tilanteessa ohjaajat kertoivat pyytävänsä tarvittaessa tilanteeseen kollegoita avuksi ja tueksi. Haasteeksi koettiin, että erillisiä tiloja ei päivätoiminnoissa ollut riittävästi. Haastateltavat kertoivat, että kaikkiin tilanteisiin ei ole löytynyt sopivia toimintamalleja yrityksistä huolimatta. Haastateltavat toivat esiin huolta

siitä, että työssä voi joutua tilanteeseen, jossa joutuu fyysisesti satutetuksi. Haastateltavat kokivat keinottomuutta tilanteissa, joissa ei pysty suojautumaan ja turvaamaan itseään. Tilanteet saattavat tulla yllättäen ja käytössä ei ole suojarahusteita tai toista työntekijää. Osa ohjaajista kertoi, että heillä ei ole käytössä rajoittamisen toimenpiteitä tai välineitä, joilla suojata omaa fyysistä turvaa.

“Kyllähän mä sitten yritän rauhoitella sitä asiakasta puheella, että ei ole mitään hätää ja tästä selvittää.”

“Pystytään jo niinku puuttumaan omalla tavallaan jo ennakkoon niihin keltaisen alueen touhuihin, että ei pääse sitten pitkälle...”

“Tää on meille tuttua, että tulee ihan selkärangasta kaikki hommat. Niin se on kyllä niinku itellekki tosi turvallista, että sä tiiät, että siinä on sellainen työka-veri, että sä tiiät että me hoidetaan tää, selvittää tästä.”

“Sen verran on tullut iskuja, että tota kyllä mä pysyn niinku kaukana.”

“Se, että sä taistelet täällä isokokoisten kehitysvammaisten kanssa ilman min-käänlaista kypärää tai välineistöä niin se on kyllä ehkä kaikista tylsintä.”

“Sun ainut työkalu on se, että kuinka hyvää juttua sä pystyt heittämään, taikka niinku jollakin tavalla ehkäisemään niitä tilanteita, olemaan niinku tuntosarvet pystyssä.”

“Sen mä oon huomannut tässä tilanteessa tai, että alkaa niinku harmittelemaan, että meillä ei oo kyllä mitään apuvoimia tässä.”

Haastavia tilanteita ennakoidaan ja ennaltaehkäistään hyödyntämällä asiakkaiden vaihtoehtoisia kommunikoinnin välineitä, jotta asiakas tulee mahdollisimman hyvin kuulluksi. Ennakointina haastavaan käytökseen käytetään arjenstrukturointia sekä hyödynnetään kuvien ja sosiaalisia tarinoita arjesta poikkeaviin tilanteisiin. Muuttuvia tilanteita ennakoidaan asiakkaille, jotta ne eivät

aiheuttaisi haastavaa käytöstä. Ennakointina nähtiin oma ammatillinen osaaminen, taito lukea tilanteita ja asiakkaiden hyvä tunteminen. Tässä tärkeänä osana nähtiin myös uusien ohjaajien hyvä perehdytys.

7.4 Haastavien tilanteiden käsittely

Haastavia tilanteita käsiteltiin työyhteisöissä keskustelemalla tilanteista työkaavereiden kanssa sekä työpaikkapalavereissa esihenkilön mukana ollessa. Kaikki haastateltavat toivat esille sitä, että etenkin tilanteet, joissa on ollut fyysistä väkivaltaa, tulisi käsitellä huolellisesti. Ohjaajat toivat esille huolta, että tilanteita ei aina käsitellä, koska niitä tulee niin usein, ettei aika palavereissa riitä niiden käsittelyyn. Ohjaajilla oli myös kokemuksia, etteivät he saaneet tukea esihenkilöltä, kun heillä oli ollut haastava tilanne asiakkaan kanssa, vaan esihenkilö jätti ohjaajien vastuulle arvioida, onko asiakas päivätoimintakuntoinen.

Haastavan käytöksen jälkeisessä toimintamalleissa haastatteluissa kerrottiin Avekki-toimintamallista, johon kuuluu haastavan tilanteen jälkipuinti ulkopuolisen vetäjän kanssa. Jälkipuinnissa käsitellään tapahtunut ja siihen liittyvät tunteet sekä käydään läpi, voiko tilanteesta ottaa jotain oppia mukaan tulevaa varten. Haastateltavat olivat sitä mieltä, että toimintamallia voitaisiin hyödyntää enemmänkin. Sen käyttö usein jää, kun haastavia tilanteita on niin paljon. Haastavista tilanteista tehdään Laatuportti-ilmoitus, jossa kirjataan tapahtunut ja se menee tiedoksi esihenkilölle.

“No mä ehkä toivoisin just, että niitä toimintamalleja hyödynnettäisi enemmän... Että sitten, jos kokee, että tarvitsee niin sitten siitä pitäisi ehkä saada just se rutiini siihen, että ne tilanteet oikeasti käsiteltäis. Ja sitten se, että ehkä enemmän aikaa siihen, että sitten jos asiakkaalla esiintyy paljon (haastavaa käytöstä), niin sitten se, että yhdessä voisi miettiä sitä niinku koko työyhteisön kesken. Sitten myös voitaisiin yhdessä enemmän miettiä sitä, että miten siihen voisi puuttua. Ja just se, että koska asiakkaitten haastava käytös eroaa niin paljon toinen toisistaan niin sitten se, että voisi tulla ihan uusia erilaisia ideoita. Kun joku katsoo sitä ihan erilaisen linssin kautta”.

“...sitten miettii kauheasti, että mitä siinä nyt tein väärin tai tekeekö jotain väärin vai mistä se nyt johtuu. Että, kyllä niitä varmaan pitäisi käydä niinku enemmän läpi. Ja sitten ehkä ei ihan siinä samana päivänä vaan ehkä sitten vaikka muutama päivä sen tapahtuman jälkeen, että sitten sitä on aika niinku sokissa varmaan itse heti sen tapahtuman jälkeen, että sitten niinku muutama päivä, vaikka sen jälkeen sitten keskustella siitä...”

Haastatteluissa kysyin ohjaajien reagointia, kun he ovat kohdanneet autismikirjoasiakkaiden haastavaa käytöstä. Haastateltavat kertoivat, että työasiat jäivät useimmiten töihin, mutta jos haastava käytös on kohdistunut itseän, työkaveriin tai toisiin asiakkaisiin, herättää se enemmän reaktioita. Joskus haastava tilanne saattaa tulla myöhemmin uniin tai pelkona fyysisen väkivalan kohteeksi joutumisesta uudestaan. Haastateltavat toivat esille myös huolta, että haastavaan käytökseen ei saisi vain tottua ja turtua, vaan siihen pitäisi puuttua joka kerta, vaikka se tuntuisikin siltä, että sillä ei saada muutosta asiakkaan käytökseen.

“Se on vähän harmillista, että niihin on niin tottunutkin pikku lyönteihin ja jos pieni mustelma tulee niin en mä niistä niinku mitään. Mutta sitten kun se tulee tommoinen kova isku, niin kyllähän se niinku...kyllähän sitä pitkän aikaa miettii ja miettii että uskaltaako tehdä sen ihmisen kanssa töitä, mutta niin mä sen kanssa nytten teen töitä. Kyllähän se mietityttää. Ja kyllähän se harmittaa ja ärsyttää.”

Ohjaajat kertoivat hyviä kokemuksia esihenkilön toiminnasta haastavan tilanteiden jälkeen, kun esihenkilön kanssa on voitu käydä useamman kerran keskustelua asiakkaan tilanteesta ja siihen on haettu yhdessä aktiivisesti erilaisia ratkaisuja. Ohjaaja kertoi myös hyvästä kokemuksesta, kun hyvin haastavan asiakastilanteen jälkeen esihenkilö oli soittanut vielä kotia ja kysynyt ohjaajan vointia.

“Kyllä hän on tosi empaattinen ja sitten niinku tarjoaa apua ja kysyy, että tarvitseeko ja haluaako keskustella.”

“Oma esihenkilö on silleen hyvä, että hänen kanssaan saa aina, jos tarvitsee niin pallotella just sitä, että jos, nyt meillä oli vaikka just naisasiakkaalla haastavaa käytöstä, joka vaan lisääntyy ja lisääntyy, ja kun siihen ei tiedetty syytä, niin sitten palloteltiin monta kertaa yhdessä sitä, että miten tähän puututaan ja mitä voitaisiin kokeilla. Hän kyllä tosi hyvin ottaa sitten siinä tilanteessa niinku, tarjoaa apua ja tukea siihen haastavan käyttäytymisen niinku syitten selvittämiseen ja toimintamallien kehittämiseen. “

“Oli hieno reagointi esimieheltä, kun mulla oli ollut siinä tosi tylsä tilanne, niin hän vielä soitti sen työpäivän jälkeen, että mikä fiilis, miten menee, miltä tuntuu, koska kaikki on jotenkin tosi yksilöllisiä, että miten haluaa puhua siitä, että jos jotain tosi tyhmää käy niin sitten, että jos haluais puhua siitä, vaikka heti ja osa ei halua puhua ollenkaan siitä tai kaikki käsittelee niinku eri tavalla. Mutta tossa on paljon kyllä paljon semmoista mitä voisi tehdä vielä toisin... Oli se sil-lain siisti tunne koska esimies soitti niin sillai, et on ottanut tän asian tosis-saan.”

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

8.1 Johtopäätökset

Opinnäytetyössäni hain vastauksia kysymyksiin minkälaisia kokemuksia ohjaajilla on autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä ja mitä toimintamalleja ohjaajilla on heidän kohdatessaan haastavaa käytöstä päivätoiminnanohjaajan työssä. Pääkysymystä tarkentavat alakysymykset olivat, miten haastavia tilanteita ennakoidaan ja ennaltaehkäistään päivätoiminnan ohjaajan työssä ja miten haastavia tilanteita käsitellään työyhteisössä tilanteiden jälkeen. Ohjaajat kokivat, että autismikirjon asiakkaiden haastava käytös on monimuotoista ja se vaihtelee yksilöiden välillä. Käytös voi ilmetä fyysisenä tai verbaalisena aggressiona, itsensä vahingoittamisena, kieltäytymisenä, jumittumisena tilanteisiin tai toimintakyvyn heikkenemisenä. Käytöksen taustalla on usein aistiherkkyyksiä, kommunikointivaikeuksia tai sosiaalisten tilanteiden haasteita. Myös fyysiset epämukavuudet ja muutokset päivästruktuurissa voivat laukaista haastavaa käytöstä. Haastavaa käytöstä esiintyy viikoittain tai päivittäin, mutta sen myös vaihtelee kausittain.

Toimintamalleina haastavissa tilanteissa ohjaajat pyrkivät ennakoimaan ja ennaltaehkäisemään haastavaa käytöstä strukturoimalla arkea, hyödyntämällä vaihtoehtoisia kommunikointi menetelmiä, sosiaalisia tarinoita ja asiakkaiden tuntemusta, sekä omaa ammatillista osaamista ja kokemusta. Haastavissa tilanteissa ohjaajat käyttävät rauhallista ääntä, eleitä ja toimintaa asiakkaan rauhoittamiseksi. Fyysisen turvallisuuden ylläpitäminen ja toisen ohjaajan tuki ovat tärkeässä roolissa. Kuitenkin fyysinen suojautuminen ja riittävien tilojen puute koettiin ongelmaksi.

Haastavia tilanteita käsitellään keskustelemalla työyhteisössä, mutta käsittely jää usein vähäiseksi tilanteiden yleisyyden ja ajanpuutteen vuoksi. Avekki-toimintamallin käyttöä haastavien tilanteiden jälkipuinnissa pidettiin hyödyllisenä, mutta sen hyödyntäminen jää kuitenkin useissa tilanteissa. Ohjaajat kaipasivat enemmän yhteisöllistä pohdintaa ja tukea esihenkilöiltä tilanteiden käsittelyyn ja ratkaisujen kehittämiseen.

Autismikirjon asiakkailla on yksilöllisiä aistiherkkyksiä, kommunikointivaikeuksia ja sosiaalisten tilanteiden haasteita. Heillä voi olla erityisiä vahvuusalueita tai kiinnostuksen kohteita, sekä voimakas oikeudenmukaisuuden tunne ja tarve strukturoidulle toiminnalle. Ohjaajat kokivat haastavan käytöksen rasakana ja kaipasivat lisää tukea niin työyhteisöltä kuin esihenkilöiltä. Tarve riittävälle perehdytykselle, ennakoimalleille, fyysiselle turvallisuudelle ja toimintamallien yhtenäistämiseksi korostui. Tutkimuksessa korostui autismikirjon asiakkaiden yksilöllisyyden huomioiminen, ennakoiminen ja työyhteisön tuen merkitys haastavan käytöksen hallinnassa. Tutkimuksessa tuli esille tarve kehittää työyhteisön toimintamalleja sekä lisätä tukea ohjaajien työssä jaksamisessa.

Mielestäni on tärkeää, että ohjaajille annetaan aika ja mahdollisuus puhua haastavista asiakastilanteista useamman kerran kunnioittaen kuitenkin jokaisen yksilöllistä tarvetta keskustella ja käsitellä asiaa. Ajattelen samalla tavalla kuin haastatteleman ohjaajat, että autismikirjon asiakkaiden haastavaa käytöstä tulisi aktiivisesti pyrkiä ennaltaehkäisemään siitäkin huolimatta, kuinka arkipäiväistä ja yleistä se on. Fyysiseen väkivaltaan ei pitäisi tottua, vaikka sen olemassaolon riskin alalla työskentelyssä tiedostaakin.

8.2 Luotettavuus ja eettisyys

Vilkan (2005) mukaan laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa luotettavuuden kriteeri on tutkija itse ja hänen rehellisyytensä, koska arvioinnin kohteena ovat tutkijan tekemät teot, valinnat ja ratkaisut. Laadullisessa tutkimuksessa sen kokoa ei määrittele määrä vaan laatu. Tavoitteena laadullisessa tutkimuksessa on, että tutkimusaineisto on apuvälineenä, kun pyritään ymmärtämään asiaa tai ilmiötä. Laadullisella tutkimuksella ei tavoitella yleistettävyyttä kuten määrällisessä tutkimuksessa tehdään.

Tutkimukseni vastasi mielestäni hyvin tutkimuskysymyksiini. Tutkimuksella hain kokemuksellista tietoa autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä päivätoiminnan ohjaajan työstä. Toin työhöni haastateltavien omin sanoin kertomaa kokemuksellista tietoa aiheesta. Rajasin haastatteluiden materiaalin niin, että ne ovat teoritiedon kanssa yhteneväisiä aihealueita. Olen pyrkinyt selittämään ja tulkitsemaan tutkimukseni mahdollisimman hyvin niin, että aihe avautuu täysin ulkopuoliselle henkilöllekin. Tämä oli myös haastavaa, koska työskentelen itse päivätoimintojen ohjaajana ja monet asiat ovat minulle itseltään selviä. Olenkin pyrkinyt välillä lukemaan omaa tekstiäni ajatellen, että olisin täysin ulkopuolinen enkä työskentelisi alalla. Tutkimuksen luotettavuuden olen pyrkinyt varmistamaan niin, että haastateltavien vastaukset olivat heidän kokemuksiaan autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä yleisesti. Pyrin tutkimuksessa asettamaan kysymykset niin, että haastateltava ajattelisi tilanteita pidemmältä ajalta ja useamman asiakkaan kohdalla. Valitsin haastatteluaikojen kesälomien jälkeen syksyille sen sijaan, että olisin tehnyt ne juuri ennen kesälomia. Ajattelin, että juuri ennen lomaa työntekijän oma väsymys ja loman odotus olisi voinut muuttaa vastauksia kysymyksiin. Aina on myös mahdollista, että haastateltavien henkilökohtainen tilanne vaikuttaa vastauksiin, kun kysymys on kokemuksellisuudesta. Tämä on laadullisessa tutkimuksessa asia, joka voi vaikuttaa tulosten luotettavuuteen.

Tutkimukseni tulokset suhteessa teoritietoon osoittavat yhteneväisyyden aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden kanssa autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä ja sen käsittelystä. Tutkimustulokset vahvistavat aiemman teoritiedon keskeiset löydökset ja osoittavat käytännön työssä samankaltaisia haasteita ja keinoja. Tulokset tuovat esiin myös uusia näkökulmia, kuten

tilojen riittämättömyyden merkityksen aistiherkkyyksille ja ohjaajien kokemukset riittämättömästä tuesta. Tulokset ovat kohdennettuja erityisesti päivätoimintoihin, joissa tilanteet ovat uniikkeja tilojen ja henkilökuntaresurssien vuoksi. Myös lääkinnällinen hoito poikkeaa muista toimintaympäristöistä.

Haastattelumateriaalia minulle tuli paljon. Osa haastateltavista oli lyhytsanaisempia ja vastasi kysymyksiin lyhyesti, ja osa taas vastasi pitkästi asiasta ja asian vierestäkin. Pohdin paljon aineistoa käsitellessäni, mikä on tutkimuskysymysteni kannalta olennaista tietoa ja mikä on tietoa, joka on minusta kiinnostavaa, mutta ei vastaa tutkimuskysymyksiini. Koen saavuttaneeni tavoitteen siitä, että ymmärrän ilmiönä autismitkirjon asiakkaan haastavan käytöksen päivätoiminnoissa ja tuon sen opinnäytetyössäni esille niin teoreettisesti kuin myös ohjaajien tiedoista ja kokemuksista. Olen pyrkinyt tuomaan tutkimusaineistosta suorat ja olennaiset tiedot tutkimukseeni. Haastattelin kuutta ohjaajaa tutkimukseeni. Koin sen olevan sopiva määrä tutkimukseni kannalta. Koin, että tutkimuksessani saavutin saturaation eli kylläntymispisteen kun aineisto alkoi toistaa itseään eikä tutkimuskysymysten kannalta tullut enää uutta tietoa.

Aineiston eettisyyteen tulee kiinnittää huomiota koko aineiston elinkaaren ajan. Eettisyys tulee huomioida aineiston kokoamisessa, käsittelyssä, säilytyksessä, sekä hävittämisessä. Opinnäytetyössä on tärkeää huomioida lähdekriittisyys kaikissa aineistoissa, jotka ovat mukana opinnäytetyössä. Tutkimukseen osallistuville henkilöille on aina annettava tietoa aineiston keruusta ja sen tarkoituksesta hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Osallistuminen tutkimukseen perustuu aina vapaaehtoiseen suostumukseen. Haastateltavilta henkilöiltä saatu suostumus ei riitä, vaan tutkimuslupa on hankittava myös organisaatiolta, jossa tutkimus toteutetaan. Tutkittavilla henkilöillä on oikeus keskeyttää osallistumisensa tutkimukseen milloin tahansa, jolloin sopimus aineiston ja tietojen käytöstä lakkaa. Tutkimuseettiset periaatteet edellyttävät yksityisyyden suojaa ja tietoon perustuvaa tutkimusta. Tärkeimpiä eettisiä periaatteita ovat loukkaamattomuus, itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, luottamuksellisuus ja yksityisyyden suoja. (Vilkkä 2021, 115–119.)

Työni luotettavuuden varmistin sillä, että olin lähdekriittinen, joka koski kaikkia aineistoja, joita otin mukaani opinnäytetyöhöni. Lähteisiin tutustuessani huomoin niiden julkaisuajankohdan ja sen, onko tieto vielä ajanmukaista ja oikeaa. Tarkastelin myös lähteen kirjoittajaa ja sitä, onko heidän asemansa alalla ja ammattitaito sellaista, joka voi luotettavasti kirjoittaa aiheesta. Sain tutkimusluvan Keski-Suomen hyvinvointialueelta. Haastattelumateriaalin säilytän huomioiden salassapitovelvollisuuteni ja hävitän haastattelumateriaalin opinnäytetyöni valmistumisen jälkeen. Haastateltavat saivat ennen haastattelua tutkimustiedotteen ja tietosuojaselosteen, joissa kerroin tutkimuksesta, sen tavoitteesta ja tarkoituksesta, sekä kerroin, mitä ja miten henkilötietoja käsitellään tutkimuksen aikana ja sen jälkeen.

Haastattelutilanteen nauhoitin, jotta sanoma on juuri sellainen, jonka haastateltava on sanonut. Huomoin, että haastattelutilanne oli mahdollisimman miellyttävä, eikä se ollut ajallisesti liian pitkä ja näin rasittanut haastateltavaa tarpeettomasti. Koska itse työskentelen alalla ja tunnen päivätoiminnan ohjaajien työn, koin tärkeänä, etten johdatellut haastattelua omien kokemuksieni perusteella johonkin suuntaan vaan annoin haastateltavan puhua omista kokemuksistaan. Haastattelutilanteessa en tästä syystä myöskään kysynyt juurikaan lisää- tai tarkentavia kysymyksiä, jotta keskustelu ei johtanut kahden kollegan keskusteluun vaan pysyi haastattelutilanteena, jossa haastateltavan kokemukset olivat pääasiassa. Pyrin tilanteen olevan kuitenkin dialogi, jossa vastailin lyhyesti, otin katsekontaktia ja pyrin pitämään tilanteen keskustelevana enkä haastattelumaisena. Kerroin haastateltaville ennen haastattelua, että annan heidän vastata rauhassa kysymyksiin, enkä kommentoi väliin juurikaan. Joitakin lisäkysymyksiä tein, jos koin tilanteessa sen aukaisevan haastateltavan kertomaa enemmän. Tässäkin olin varovainen, että en tuo omia kokemuksia aiheesta, joka saattaisi johdatella haastateltavan vastausta.

Haastattelussa en kysynyt haastateltavien henkilöiden nimiä äänitteellä, vaan koodasin heidät "haastateltava1, haastateltava2" jne. Kun haastattelut oli tehty, litteroin ne ja säilytin erillään litteroinnit ja äänitteet. Ennen tallenteiden tuhoamista säilytän nauhurin ja litteroidun aineiston niin, että ne ovat lukon takana, jonne vain minulla on pääsy. Myös tietosuojalomakkeet, tutkimustiedotteet ja suostumuslomakkeet säilytän lukon takana, äänitteistä ja litteroidusta

aineistosta erillään. Lopulliset tutkimustulokset raportoin yleisellä tasolla, eikä yksittäisten tutkittavien tunnistaminen ole siitä mahdollista

En haastatellut ohjaajia omassa työyhteisössäni, koska koin, että olemme niin tuttuja, että haastattelutilanne ei olisi erottunut kahden kollegan keskustelusta. Halusin, että tutkimustani ei ohjaa oma kokemukseni alalla tai työkaveruus. Tästä syystä haastattelut olivat helpompi tehdä ohjaajille, joita en tuntenut enuudesta. Jätin haastatteluista tuomistani suorista lainauksista pois tarkoituksellisesti ”haastateltava 1, haastateltava 2” jne., koska koin, että siinä voisi tulla esille se, kuka haastateltavista on sanonut mitäkin, kun haastateltavat tiesivät, missä järjestyksessä heidät haastattelen. Haastattelut olivat pienehköissä työyhteisöissä ja halusin tällä turvata haasteltavien anonymiteettiä valmiissa opinnäytetyössäni.

8.3 Pohdinta ja jatkotutkimusaiheet

Aloitin opinnäytetyöni tekemisen jo keväällä 2024 ja aikomukseni oli saattaa se loppuun syksyllä 2024. Työhön menikin ennakoitua enemmän aikaa teorian tiedon haltuun ottamisen ja tutkimuksen toteuttamisen vuoksi. Myös haastattelututkimuksen materiaalin käsittely vei enemmän aikaa, mitä olin osannut ennakoida. Toisaalta koen, että ajan ottaminen työn tekemiselle on syventänyt osaamistani aiheesta ja tauot työn kirjoittamisessa ovat antaneet uutta perspektiiviä itse työhön. Haastavaksi työn tekemisessä koin teorian tiedon löytymisen. Tietoa autismista on paljon, mutta halusin tiedon olevan mahdollisimman ajankohtaista. Tutkimustuloksia löytyi jonkin verran aiheesta, mutta työni kannalta tärkeimmän tiedon löytäminen oli aikaa vievää ja vaati minulta paljon työtä. Tein opinnäytetyöni yksin. Ajan käyttö ja aikataulussa pysyminen ovat vaatineet vahvoja itseni johtamisen taitoja, nämä taidot ovat myös kehittyneet opinnäytetyön tekemisen aikana.

Sain sitä tietoa, mitä tutkimuksellani lähdin hakemaan. Olisin kuitenkin toivonut vielä enemmän konkreettisia keinoja, joilla haastavaa käytöstä ennaltaehkäistään päivätoiminnoissa, myös asiakkaiden kanssa haastavien tilanteiden jälkiselvittäminen jäivät haastattelumateriaaleista puuttumaan. Useampi haastateltava kertoi, että toiminta erilaisissa tilanteissa tulee selkärangasta ja us-

kon, että tässä on myös sellaista tietoa, taitoa ja toimintatapoja, jota haastattelut eivät itsekään osaa tai huomaa sanoittaa. Autismikirjon asiakkaiden kanssa tehdään vahvasti työtä omalla persoonalla ja uskon, että vaikka tilanteeseen ei ole konkreettista toiminnan mallia tai nimeä, on toiminta juuri sellaista, jota teoreettinen viitekehys kertoo haastavien tilanteiden ennaltaehkäisemiseksi. Pohdin sitä, miten uudet työntekijät perehdytetään haastavien tilanteiden kohtaamiseen. Keski-Suomen hyvinvointialueen työntekijät koulutetaan Avekki-toimintamallin käyttöön, mutta koulutuksia ei välttämättä ole tarjolla ennen kuin työt alkavat. Tämä olisi kohta, jota mielestäni tulisi kehittää työturvallisuus näkökulmasta. Haastatteluissa tuli ilmi myös se, että ohjaajat tekevät työtä, jonka he kokevat tärkeäksi. Vaikka haastattelu ja haastattelukysymykset johdattelivat haasteiden ja vaikeiden asioiden äärelle, toivat he ilmi myös asiakkaiden positiivisia puolia ja vahvuuksia.

Haastatteluissa tuli esille tilanteita, joissa ohjaajat eivät olleet tyytyväisiä esihenkilön toimintaan. Koin haastavana tuoda ne esille työssäni niin, että ne eivät tarpeettomasti loukkaa ketään, mutta kuitenkin niin, että niistä voisi saada materiaalia, kun mietitään toimintatapoja haastavissa asiakastilanteissa, niiden ennaltaehkäisyssä ja jälkiselvittelyissä. Toivon, että työni tuo enemmän uutta tietoa ja keskustelua kehittymisnäkökulmasta kuin, että se arvostelisi kenenkään työskentelyä.

Haastatteluissa tuli ilmi, että eri yksiköissä on erilaisia käytäntöjä rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Haastattelijeni perusteella ohjaajilla ei ole yhdenmukaisia käytäntöjä tai tietoa siitä, mitä haastavimmissa tilanteissa voi ja saa tehdä osapuolten turvallisuuden varmistamiseksi. Jotkut haastateltavat kertoivat, että heillä ei ole rajoitustoimenpiteitä käytössä ja jotkut kertoivat, että tarvittaessa he voivat käyttää esimerkiksi kiinnipitämistä rajoittamisen toimenpiteenä. Ajattelen, että tämä vaatisi työyhteisöiltä ajantasaisen tiedon jakamista ja keskustelua esihenkilölähtöisesti siitä, mitä rajoitustoimenpiteitä missäkin tilanteessa saa ja voi tehdä huomioiden sen, että rajoitustoimenpiteitä käytetään vain, kun muita lievempiä keinoja ei voida käyttää tai ne eivät ole tilanteessa riittäviä keinoja.

Teoreettinen viitekehys korostaa autismikirjon henkilöiden kanssa toimimisessa ympäristöä ja olosuhteita, joissa aistikuorma ei olisi sietämätön. Haastatteluissa tuotiin esille, että päivätoiminnoissa ei pystytä aistikuormitusta aina huomioimaan. Päivätoiminnoissa ei ole riittävästi tiloja, jotta yksilöllinen palautuminen mahdollistuisi päivätoimintapäivien aikana. Myös ulkona päivätoimintojen välittömässä läheisyydessä on paljon aistikuormitusta lisääviä tekijöitä, kuten liikennettä, rakennustyömaita ja päiväkotia. Tämä olisi mielestäni kohta, jossa olisi hyvä tapahtua muutosta. Autismikirjon henkilöille tulisi olla päivätoimintaympäristö, jossa huomioidaan heidän aistiherkkyytensä ja mahdollistetaan heille päivien aikana tila, jossa he voivat palautua. Tällä turvattaisiin myös henkilökuntaa ja sillä voisi olla työhyvinvointia lisäävä vaikutus.

Tässä tutkimuksessa halusin tuoda esille kokemuksia autismikirjon asiakkaiden haastavasta käytöksestä päivätoiminnoissa. Jatkotutkimuksia oli mielenkiintoista tehdä ohjaajien työhyvinvoinnista ja jaksamisesta, kun he kohtaavat haastavaa käytöstä työssään. Työssäni mainitaan Avekki-toimintamalli, joka on toimintamalli aggressiivisten ja väkivaltaisten tilanteiden ennaltaehkäisyyn ja hoitamiseen. Avekki-toimintamalli koostuu ennakoinnista, hallinnasta, jälkiselvittelystä, oppimisesta ja fyysisistä menetelmistä. Toimintamalli jäi myös mainitsematta useammalta haastateltavaltaani. Jäin pohtimaan toimintamallia ja sen hyödynnettävyyttä vielä paremmin autismikirjon asiakkaiden kanssa työskennellessä. Tämä voisi olla myös mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde. Mielenkiintoista olisi myös tehdä tutkimusta siitä, saadaanko erilaisilla toimintamalleilla muutosta autismikirjon asiakkaiden haastavaan käytökseen päivätoiminnoissa. Tästä oli jo saatu positiivisia tuloksia lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä.

LÄHTEET

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino. E-kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789517685030> [viitattu 20.4.2024].

Katavisto, M. 2013. Haastavien tilanteiden jälkiselvittelymalli. Teoksessa Vienonen, E. (toim.) Hyvä arki. Työkaluja asumisen ja toiminnan kehittämiseen. Kyllin hyvä tuettu elämä- projekti. Autismi- ja Asperger liitto ry, 29–30.

Anixt, J., Murray, D., Cury, D., Karen, A., Eskra, K., Seide, J., Kelly, A., Hess, A., Lipkin, P., Law, K., Fedele, A. & Lannon, C. 2020. Improving Behavior Challenges and Quality of Life in the Autism Learning Health Network. *American Academy of Pediatrics* 145, 20–29. Verkkolehti. Saatavissa: <https://doi.org/10.1542/peds.2019-1895e> [viitattu 22.11.2024].

Castren, M. 2013. Autistisen käyttäytymisen monitekijäinen tausta. *Suomen Lääkärilehti* 8, 569–574. Verkkolehti. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/298254> [viitattu 31.5.2024].

Elo, S., ym. 2022. Laadullisen sisällönanalyysin vaiheet ja eteneminen. *Hoitotiede* 4, 215–255. Verkkolehti. Saatavissa: <https://journal.fi/hoitotiede/article/view/128987/78028> [viitattu 7.12.2024].

Jäntti, E. & Savinainen, R. 2018. Nepsyt. Erityistä elämää. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Halonen-Malliarakis, N., Parikka, J. & Puustjärvi, A. 2020. Vaikeudesta voimaksi. Neuropsykiatriset häiriöt ja niiden huomioiminen koulussa. 2.–3. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2022. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus Oy. E-kirja. Saatavissa: <https://kaakkuri.finna.fi/Record/kaakkuri.229077?sid=3239160894> [viitattu 20.5.2024].

Kerola, K., Kujanpää, S. & Timonen, T. 2015. Autismin kirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524516747> [viitattu 22.7.2024].

Kerola, K. & Sipilä, A.-K. 2017. Haastava käyttäytyminen - muutoksen mahdollisuuksia. Valterin julkaisusarja nro 1. Jyväskylä: Valteri-koulu.

Keski-Suomen hyvinvointialue. 2024. IMO-käsikirja. Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen ja rajoitustoimenpiteet Keski-Suomen hyvinvointialueen erityishuollon yksiköissä.

Korventaival, N. 2012. Haastavan käyttäytymisen määrittelyopas. Haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja vähentäminen. Haaste-hankkeen julkaisu 1/2012. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://docplayer.fi/6950884-Haastavan-kayttaytymisen-maarittely.html> [viitattu 11.5.2024].

Koskentausta, T., Koski, A. & Tani, P. 2018. Aikuisen autismikirjon häiriö. *Aikakauskirja Duodecim* 15, 1493–5000. Verkkojulkaisu. Saatavissa: <https://www.duodecimlehti.fi/duo14424> [viitattu 11.5.2024].

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 381/2016.

Nieminen, B. 2015. Haastava käyttäytyminen, haastava arki. Vanhempien kokemuksia autismiin liittyvästä haastavasta käyttäytymisestä. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/47393> [viitattu 22.7.2024].

Nylander, L. 2010. Autismin kirjo aikuisiällä -kysymyksiä ja vastauksia. Helsinki: Autismi- ja Asperger liitto.

Partanen, K. 2010. Voimaa autismin kirjon kuntoutukseen. Helsinki: Autismissäätiö.

Puusa, A. & Juuti, P. 2020. Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus, 4. E-kirja. Saatavissa: <https://www.elibrary.com/reader/9789523701236> [viitattu 27.4.2024].

Sandberg, E. 2022. Haastava käyttäytyminen. Vahvuusperustainen ja ratkaisukeskeinen työote. Salo: ES Pedagogica oy.

Socada, L. 2024. Autismikirjon häiriöt. Lääkärikirja Duodecim. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00355> [viitattu 22.11.2024].

THL. 2023. Päivätoiminta. Vammaispalveluiden käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/paivatoiminta> [viitattu 22.7.2024].

Työturvallisuuslaki 23.8.2008/738.

Vammaispalvelulaki 675/2023.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Kustannusyhtiö Tammi.

Vilka, H. 2021. Näin onnistut opinnäytetyössä. Ratkaisut tutkimusten umpikujiin. Jyväskylä: PS-kustannus. E-kirja. Saatavissa: <https://www.elibrary.com/fi/book/9789523701236> [viitattu 27.4.2024].

Wang, X., Zhao, J., Huang, S., Chen, S., Zhou, T., Li, Q., Luo, X. & Hao Y. 2020. Cognitive Behavioral Therapy for Autism Spectrum Disorders: A Systematic Review. *American Academy of Pediatrics* 5, 147. Verkkolehti. Saatavissa: <https://doi.org/10.1542/peds.2020-049880> [viitattu 22.11.2024].

HAASTATTELUKYSYMYKSET

Taustatiedot

- Ikäsi?
- mitä kuuluu sinun perustehtäviin työssäsi?
- Mikä ammattisi on ja kuinka pitkä työkokemus sinulla on?

Autismi

- Miten määrittelisit tyypillisen autismikirjon asiakkaan?
- Miten aistiherkkyydet näkyvät autistikirjon asiakkaillanne?
- miten sosiaalisten tilanteiden haasteet näkyvät autismikirjon asiakkaillanne?
- Miten kommunikoinnin haasteet autismikirjon asiakkailla näkyvät asiakkaillanne?

Haastava käyttäytyminen

- Mitä ajattelet haastavan käyttäytymisen olevan?
- Mitä ennakkomerkkejä tyypillisesti huomaat ennen haastavan käytöksen ilmaantumista?
- Minkälaiset asiat tai tilanteet voivat laukaista haastavan käytöksen?
- kuinka usein/ kuinka paljon haastavaa käytöstä näkyy päivätoiminnoissa

Haastavissa tilanteissa toimiminen ja toimintatavat

- miten toimit tilanteessa, kun asiakkaan käytös on haastavaa
- minkä koet haastavimmaksi tilanteissa
- miten työyhteisössä reagoidaan haastavassa tilanteessa ja tilanteen jälkeen, onko teillä jotain valmiita toimintamalleja tilanteiden purkuun ja käsittelyyn?
- miten esihenkilö reagoi, kun saa tiedon, että päivätoiminnoissa on ollut haastavaa käyttäytymistä asiakkaalla
- minkälaisia tunteita haastava käytös aiheuttaa sinussa tilanteessa, entä tilanteen jälkeen heti ja myöhemmin esimerkiksi kotona ollessasi
- miten toivoisit, että haastavaa käytöstä käsiteltäisiin päivätoiminnoissa työyhteisössä ja esihenkilön kanssa

TUTKIMUSTIEDOTE**Liite 2**

Hei,

Olen Kaisu Seppänen ja teen opinnäytetyötä Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa. Opinnäytetyöni nimi on ”Autismikirjon asiakkaiden haastavan käytöksen kohtaaminen päivätoiminnan ohjaajan työssä”.

Pyydän sinua osallistumaan opinnäytetyöhöni liittyvään tutkimukseen, jonka tarkoituksena on tuottaa tietoa ohjaajien kokemuksista kehitysvammaisten päivätoiminnoissa, kun he kohtaavat autismikirjon asiakkaiden haastavaa käytöstä ja siitä, minkälaisia toimintamalleja päivätoiminnoissa on tilanteissa, joissa autismikirjon asiakkailla on haastavaa käytöstä. Tutkimustiedotteen saat kaksi arkipäivää ennen haastattelua. Tämän jälkeen sovimme haastatteluajan työpaikallasi työaikanasi. Haastattelu kestää noin tunnin ajan.

Haastattelua tehdessäni en kysy nauhoitteella nimeäsi vaan käytän koodeja haastateltava1, haastateltava2 jne. Vain minä, opinnäytetyöntekijä, käsittelen aineistoa. Kun haastattelut ovat litteroitu ja opinnäytetyöni on valmis, hävitän äänitteet ja litteroidun aineiston. Äänitteet ja litteroidun aineiston säilytän ennen hävittämistä lukon takana. Saat tietosuojaselosteen tutkimustiedotteen ja suostumuslomakkeen kanssa ennen haastattelua. Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Voit kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, keskeyttää tutkimukseen osallistumisesi tai peruuttaa jo antamasi suostumuksen syytä ilmoittamatta milloin tahansa tutkimuksen aikana. Ilmoituksen kieltäytymisestä tutkimukseen osallistumisestasi voit tehdä puhelimitse p.040-7307816 tai sähköpostitse ckase007@edu.xamk.fi.

Teen tutkimuksen haastattelemalla henkilökohtaisesti jokaista. Haastattelut tallennetaan ja niitä käytetään vain tätä tutkimusta varten. Nimeäsi tai muita tietojasi en julkaise. Lopulliset tutkimustulokset raportoidaan ryhmätasolla eikä yksittäisten tutkittavien tunnistaminen ole mahdollista. Opinnäytetyö julkaistaan Theseus-tietokannassa sen valmistuttua.

Yt. Kaisu Seppänen 040-7307816 ckase007@edu.xamk.fi

SUOSTUMUSLOMAKE

Liite 3

Opinnäytetyön nimi: Autismikirjon asiakkaiden haastavan käytöksen kohtaaminen päivätoiminnan ohjaajan työssä.

Minua on pyydetty osallistumaan yllä mainittuun opinnäytetyöhön, jonka tarkoituksena on tutkia päivätoiminnan ohjaajien kokemuksia autismikirjoasiakkaiden haastavan käytöksen kohtaamisessa. Olen lukenut ja ymmärtänyt saamani kirjallisen tiedotteen/saatekirjeen. Tiedotteesta olen saanut riittävän selvityksen opinnäytetyöstä ja sen yhteydessä suoritettavasta tietojen keräämisestä, käsittelystä ja luovuttamisesta. Minulla on ollut mahdollisuus esittää kysymyksiä ja olen saanut riittävän vastauksen kaikkiin opinnäytetyötä koskeviin kysymyksiini. Ymmärrän, että osallistumiseni on vapaaehtoista. Olen selvillä siitä, että voin keskeyttää osallistumiseni koska tahansa syytä ilmoittamatta eikä keskeyttämiseni vaikuta kohteluuni. Tiedän, että tietojani käsitellään luottamuksellisesti eikä niitä luovuteta sivullisille. Olen tietoinen siitä, että mikäli keskeytän osallistumiseni, minusta keskeyttämiseen mennessä kerättyjä tietoja voidaan käyttää osana opinnäytetyön aineistoa. Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni tähän opinnäytetyöhön ja suostun vapaaehtoisesti tutkimushenkilöksi.

Tutkittavan nimi

Päivämäärä Allekirjoitus

Suostumus vastaanotettu

Opinnäytetyön tekijän nimi Päivämäärä

Allekirjoitus (Suostumuksen vastaanottaja)

